

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
KONSTITUCINĖS TEISĖS KATEDRA**

Aivaras Dadura
Teisės ir valdymo iššęstinės studijos

RINKIMŲ TEISĖS PRINCIPAI

Magistro baigiamasis darbas

Vadovas: Lekt. Ona Buišienė

Vilnius, 2012

Turinys

Įvadas.....	3
I. RINKIMŲ TEISĖ	6
1.1. Rinkimai, kaip demokratinis procesas.....	6
1.2. Rinkimų teisės samprata.....	11
1.3. Rinkimų teisė - kaip konstitucinės teisės institutas	13
II. RINKIMŲ TEISĖS PRINCIPAI.....	16
2.1. Rinkimų teisės principų reikšmė	16
2.2. Visuotinių rinkimų teisės principas	20
2.3. Rinkimų cenzai	23
2.4. Lygių rinkimų teisės principas	31
2.5. Laisvų rinkimų principas	36
2.6. Slapto balsavimo principas	44
2.7. Tiesioginių rinkimų principas.....	46
2.8. Netiesioginių rinkimų principas	48
2.9. Kiti rinkimų teisės principai	50
IŠVADOS.....	53
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	54
SANTRAUKA.....	61
SUMMARY.....	62

Įvadas

Bendroji temos charakteristika ir jos aktualumas. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 4 str. skelbia: „Suverenią galią Tauta vykdo tiesiogiai ar per demokratiškai išrinktus savo atstovus.¹ Lietuvos Respublikos Konstitucijos 55 str. 1 dalyje nustatyta: „Seimo nariai renkami remiantis visuotine, lygia, tiesiogine rinkimų teise ir slaptu balsavimu.“ Lietuvos konstitucinės teisės specialistai pabrėžia, kad „siekiant atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės, tautos valia sudarant valdžios institucijas gali būti išreikšta tik per demokratinius rinkimus.“²

Minėtos konstitucinės nuostatos įtvirtina atstovaujamosios institucijos formavimą rinkimų būdu. Taigi akivaizdu, kad rinkimų institutas yra vienas iš konstitucinės teisės, kaip mokslo šakos, institutų. Pažymėtina, jog teisėti ir laisvi rinkimai yra esminis demokratijos instrumentas, leidžiantis per tautos valios pareiškimą suformuoti legitimius valstybinės valdžios organus.³ Tai reiškia, kad valios išraiška turi būti tiesioginė, t. y. ji turi pasireikšti tiesioginiuose rinkimuose, kurie privalo būti organizuojami nuolatos ir reguliariai, garantuojant visuotinę ir lygią rinkimų teisę bei užtikrinant slaptą balsavimą.

Gilinantį į magistro baigiamojo darbo temą, buvo analizuojami tokie rinkimų teisės principai, kaip *visuotinis rinkimų principas, lygių rinkimų principas, laisvų rinkimų principas, rinkimų slaptumo principas, tiesioginių rinkimų principas* bei kt. doktrinoje aprašomi principai, tokie, kaip *rinkimų būtinumo ir periodiškumo principas, konkurencinių rinkimų principas, vienodų sąlygų kelti kandidatus principas, vienodų sąlygų dalyvavimo rinkimų kampanijoje principas, sąžiningų rinkimų rezultatų nustatymo principas* ir kt. Lietuvos konstitucinėje teisės teorijoje šie principai iki galo neišnagrinėti. Be to, rinkimų principų įstatyminis įtvirtinimas gan painus ir nepastovus, o Konstitucinio Teismo dar tik formuojama rinkimų teisės doktrina nėra išbaigta. Todėl tema yra aktuali ir pakankamai nauja. Dėl gilesnės šių principų analizės trūkumo, iškyla ir prieštaravimų praktikoje taikant teorines nuostatas.

Darbe remiamasi V. Sinkevičiaus⁴ A. Lukošaičio⁵, E. Šileikio⁶, A. Abramavičiaus⁷, E. Jarašiūno⁸, T. Birmontienės⁹ straipsniais ir moksliniais darbais, kurie padėjo atskleisti

¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija//Valstybės Žinios. 1992, Nr. 33-1014.

² Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E., ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius: LTU Leidybos centras, 2001. P. 618.

³ Кулинов О. П. Большая книга выборов: как проводятся выборы в России: опыт, теории, технологии и практика проведения избирательных кампаний в России. Москва : Арт Бизнес Центр, 2003. P. 37.

⁴ Žr. pvz., Sinkevičius V. Parlamento teisės studijos. Mykolo Romerio universitetas. Vilnius, 2011. /// Sinkevičius V. Seimo narių rinkimai: kai kurie teoriniai ir praktiniai rinkimų teisės aspektai.// Jurisprudencija. 2009, Nr. 9(111).

Sinkevičius V. Parlamento teisės studijos. Mykolo Romerio universitetas. Vilnius, 2011.

rinkimų teisės principų sampratą, tiksliai apibrėžti jų turinį. Kaip konstitucinės teisės pagrindas ir šaltinis darbe plačiai naudojama Lietuvos Respublikos Konstitucija. Darbe cituojama Lietuvos Konstitucinio teismo praktika.

Artimi nagrinėjamai temai Rusijos autoriai, įvairiais aspektais nagrinėję rinkimų teisės principus bei daug dėmesio skirę praktiniam šių principų įgyvendinimui - Маклаков В.В.¹⁰, Кулинов О. П.¹¹, Автономов А.С.¹².

Paminėtini anglų kalba rašantys autoriai – Cooperman A., Bensen C., Dean J.W., Gélard P., Hamburger J., savo knygoje analizavo rinkimus, kaip demokratijos išraišką, gilinosi į rinkimų teisės principų aspektus ir niuansus.

Tyrimo objektas - Lietuvos Respublikos Seimo priimti įstatymai, Lietuvos Respublikos Konstitucija ir kiti teisės aktai, įtvirtinantys rinkimų teisės principus, bei šių teisės aktų taikymo teorinės ir praktinės problemos, taip pat Konstitucinio teismo praktika ir jos aiškinimas.

Tyrimo dalykas – įvairių šalių įstatymuose, teisės doktrinoje, teismų praktikoje įtvirtinti rinkimų teisės principai bei įstatyminis jų reglamentavimas.

Tyrimo tikslas ir uždaviniai. Magistro baigiamojo darbo tikslas – atliekant konstitucinės teisės doktrinos bei teismų praktikos analizę, nustatyti ir aprašyti pagrindinius rinkimų teisės principus, išsiaiškinti aktualias šių principų taikymo teorines ir praktines problemas, bei atsižvelgiant į atliktą įstatymų analizę pateikti informatyvias išvadas ir rekomendacijas.

Siekiant užsibrėžto tikslo keliami sekantys uždaviniai:

1. Atlikti teorinę rinkimų teisės principų analizę;
2. Išnagrinėti ir pateikti Konstitucinio teismo praktikos pavyzdžius, kuriuose yra aiškunami rinkimų teisės principai bei jų taikymo galimybės;

⁵ Žr. pvz. Lukošaitis A. Parlamento institucionalizacija ir teisėkūros procesas: Lietuvos atvejis: monografija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005.

⁶ Žr. pvz. Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.

⁷ Žr. pvz. Abramavičius A. Asmenų lygiateisiškumo principo interpretavimas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. // Jurisprudencija. 2006, Nr.12 (90).

⁸ Žr. pvz. Jarašiūnas E. La Cour Constitutionnelle de la Republique de Lituanie et la Protction des Fondaments Constitutionnels de L'Institut des Elections Democratiques // Jurisprudencija. 2007, Nr. 4(94).

⁹ Birmontienė T. Konstitucinė rinkimų doktrina.// Rinkimų teisės ir kitos konstitucinės jurisprudencijos problemos. Vilnius, 2011.

¹⁰ Žr. pvz., Маклаков В.В. Избирательное право и избирательные системы буржуазных и развивающихся стран: учебное пособие. Москва, 1987.

¹¹ Žr. pvz., Кулинов О. П. Большая книга выборов: как проводятся выборы в России: опыт, теории, технологии и практика проведения избирательных кампаний в России. Москва, 2003.

¹² Žr. pvz., Автономов А.С. ir kt. / red. Маклаков В.В. Зарубежное избирательное право: учебное пособие. Москва, 2003.

3. Atlikti tyrimą, analizuojant Lietuvos bei įvairių užsienio šalių teisės aktus, reglamentuojančius rinkimų teisės principų funkcionavimą bei taikymą, ir įvertinus gautus rezultatus pateikti analizuojamų principų taikymo problemų sprendimo būdus;
4. Suformuoti atitinkamas išvadas ir pasiūlymus.

Hipotezė. Rinkimų teisės principai nėra išsamiai išanalizuoti ir aptarti, jų formavimasis vis dar besitęsiantis procesas. Taikant rinkimų teisės principus susiduriama su teorinėmis ir praktinėmis problemomis, kurių sprendimo būdai dažnai nėra vienareikšmiški. Teorinės nuostatos yra vertinamojo pobūdžio, dėl ko atsiranda galimybė juos įvairiai interpretuoti.

Tyrimo metodai. Darbo problematika ir keliami uždaviniai sąlygojo naudotus tyrimo metodus. Moksliniam tyrimui buvo naudojami tiek teoriniai, tiek empiriniai metodai: sisteminės ir dokumentų analizės, lyginamasis, formalusis teisinis, loginis bei gramatinis metodai.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, du skyriai, kurie skirstomi į smulkesnius poskyrius bei išvados ir pasiūlymai.

Pirmasis darbo skyrius skirtas rinkimams, kaip demokratinio ir teisinio proceso, teoriniams aspektams atskleisti. Jame aprašoma rinkimų esmė ir svarba. Liečiamos piliečių teisės ir pareigos, kurios neišvengiamai siejamos su rinkimų procesu. Aptariamos sąsajos su teise, jos įtaka demokratiniais ir politiniams procesams.

Antrajame darbo skyriuje analizuojami konkretūs rinkimų principai – *visuotinių rinkimų principas, lygių rinkimų principas, laisvų rinkimų principas, rinkimų slaptumo principas, tiesioginių rinkimų principas bei kt. galimi rinkimų teisės principai*. Analizuojami išvestiniai principai, aptariami skirtingų autorių siūlomi kiti alternatyvūs rinkimų principai. Skyriuje gilinamasi į rinkimų teisės principų turinį, naudojami teismų praktikos pavyzdžiai bei aptariamos problemos, su kuriomis susiduriama taikant analizuojamus principus.

Darbo autoriaus atlikta teisės aktų analizė atskleidžia egzistuojančius nagrinėjamų principų taikymo trūkumus bei pateikia šių principų tobulinimo siūlymus, taip pat padeda spręsti klausimus, kylančius taikant juos praktikoje. Analizės metu gauti duomenys yra naudojami visame darbe. Tokiu būdu palaikomas glaudus ryšys tarp konstitucinės, rinkimų teisės doktrinos ir realiai egzistuojančios praktikos.

Darbo pabaigoje pateikiamos dėstymo eigą atspindinčios išvados bei pasiūlymai.

Raktiniai žodžiai: Rinkimai, teisė, principai, demokratija, visuomenė, valstybė.

I. RINKIMŲ TEISĖ

1.1. Rinkimai, kaip demokratinis procesas

Demokratija, teisinė valstybė, demokratiški rinkimai ir žmogaus teisės yra keturi savarankiški daugybės mokslinių tyrimų ir diskusijų objektai. Paradoksalu tai, kad būdami savarankiški, šie objektai kartu yra vienas kito sudėtine dalimi. Todėl negalime sakyti, kad egzistuoja kuris nors iš minėtų objektų, tarkim demokratija, jeigu nėra bent vieno iš sekančių komponentų: teisinės valstybės, demokratiškų rinkimų ar nėra pripažįstamos ir užtikrinamos žmogaus teisės. Visgi, rinkimai gali egzistuoti ir nesant demokratijos ir teisinės valstybės bei asmens teisių užtikrinimo. Tačiau tokiu atveju mes jau kalbėsime ne apie demokratinius rinkimus, kurie „savo esme yra demokratiškas valstybių valdžios institucijų sudarymo arba atskirų pareigų užėmimo būdas, kai tauta ar jos atstovai įstatyme numatytų procedūrų būdu gali spręsti, kuriam asmeniui suteikti valdingus įgaliojimus, o kam juos atimti“¹³, o tiesiog apie formalius rinkimus. Į itin tamprų ryšį tarp demokratijos ir rinkimų dėmsi atkreipia ir G. Stoudman rinkimus netgi laikydamas žodžio „*demokratija*“ sinonimu. O šį ryšį tampriu, pasak autoriaus, daro senosios demokratijos interesančių kišimasis į taip vadinamų „link demokratijos linkstančių“ valstybių vidaus reikalus¹⁴. Ir iš tikrųjų, jei rinkimai vyksta nesklandžiai (pavyzdžiui, Kenijoje) – pasaulinėje spaudoje mirga antraštės apie demokratijos pabaigą, o jei gerai (pavyzdžiui, Kongo Demokratinėje Respublikoje) – tai pasaulinės spaudos antraštės jau skelbia apie demokratijos triumfą¹⁵.

Tik svarbu suvoksti tai, kad šio skyriaus pradžioje minėti keturi objektai: demokratija, teisinė valstybė, demokratiški rinkimai ir žmogaus teisės, yra reliatyvios sąvokos. Žvilgtelėkime į istoriją, kad įsitikintumėme tuo.

Demokratija nuo klasikinio modelio, vyravusio senovės Atėnuose, nuolat kito, kol įgavo atstovaujamosios demokratijos formą. Klasikinis demokratijos modelis, kuris pasižymėjo tuo, jog piliečiai dalyvaudavo leidžiant naujus įstatymus ar dalyvaudavo teisminėje veikloje; rinkdavosi į visuotinį ir lygiateisį piliečių susirinkimą, kuris buvo aukščiausia valdžia, sprendžianti bendrus miesto reikalus; kuomet neegzistavo skirtumas tarp „tautos“ ir valdžios, kadangi valdantieji buvo ir valdomieji, nes centre buvo aktyvus

¹³ Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kt. Lietuvos Konstitucinė teisė. Vilnius, 2002. P. 619.

¹⁴ Stoudmann G. The Perspective from ODIHR. Towards Good Governance and Social Integration. // Proceedings and Developments from the Conference “Governance and Participation: Integrating Diversity” Organization for Security and Co-operation in Europe High Commissioner. 2007. <http://www.osce.org/hcnm/78264?download=true#page=27> prisijungta: 2012-03-19.

¹⁵ Elections and the democracy challenge. // id21 insights 74, 2008. <http://www.eldis.org/id21ext/publications/insights74.pdf> prisijungta: 2012-03-10.

pilietis, - nebetenkina šiandieninės visuomenės, kurioje visuotinis bei tiesioginis šalies gyventojų susirinkimas sprendžiant valstybės reikalus nebėra įmanomas.

Jau ir anuomet niekaip nebuvo galima užtikrinti, kad prie valstybės valdymo aparato atsistos pakankamai išmintingi ir nuovokūs asmenys, o minios sprendimai, kurie dažnai pagrįsti jausmais ir emocijomis, - ne visada teisingi. Anot D. Held laisvės ir politinės lygybės reikalavimai nesuderinami su autoriteto, tvarkos ir stabilumo palaikymu, kadangi nuolatos kyla smarkūs siaurų interesų konfliktai.¹⁶ Nebegalima kalbėti ir apie visuomenės susitelkimą bendram darbui, kadangi priimdamas sprendimus pilietis pirma žiūri naudos sau, pamiršdamas isipareigojimus atstovauti bendruomenės interesams. Būtent dėl to atsirado reikalingumas kurti naujus demokratijos modelius, kurie racionaliau paaiškintų galios pasiskirstymą tarp valdžios ir piliečių.

Galiausiai tiesioginė demokratija, kuomet visi piliečiai susirenka bei svarsto svarbius visuomeninius klausimus, priima ir vykdo sprendimus, tapo nebeįmanoma dėl vis augančio valstybių piliečių skaičiaus. Toks pastovus ir tiesioginis dalyvavimas geriausiu atveju galėjo vykti tik vietiniu lygmeniu. Todėl atsirado būtinybė sukurti atstovaujamosios demokratijos koncepciją, kurios pagrindiniai bruožai yra neribotas politinės bendrijos dydis; piliečiai valdymą bei sprendimų priėmimą patiki asmenims, turintiems pakankamai specialių žinių tam tikroje sferoje; išsaugomi tam tikri tiesioginės demokratijos elementai, pavyzdžiui, referendumai, tiesioginis ir visuotinis piliečių dalyvavimas rinkimuose.¹⁷ Laisvi ir sąžiningi rinkimai tapo esminiu demokratinio valdymo pagrindu.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 4 straipsnis, skelbiantis kad „aukščiausių suverenią galią Tauta vykdo tiesiogiai ar per demokratiškai išrinktus savo atstovus“, iš pirmo žvilgsnio suponuoja mintį apie tiesioginės demokratijos, jei ne prioritetą, tai bent tapatumą padėties atžvilgiu, atstovaujamajai demokratijai. Tačiau Konstitucijos 69 straipsnio 4 dalies nuostata, nurodanti, kad „Lietuvos Respublikos įstatymų nuostatos gali būti priimamos ir referendumu“ jau aiškiai parodo atstovaujamosios demokratijos nuostatų įtvirtinimą šalies Konstitucijoje su tiesioginės demokratijos išimtimis. Anot A. Vaišvilos rinkimai rinkimai nėra ta riba, kai tauta „pabunda“, kad savo suverenitetą perduotų savo atstovams, o juos išrinkusi, vėl ketveriems metams pamirštų valstybės valdymo reikalus. Per rinkimus tauta perduoda išrinktiesiems atstovams tik dalį savo suvereniteto. Mokslininko manymu tai reiškia, kad po rinkimų tauta nusiteikusi toliau dalyvauti valstybės valdyme, tik kitomis formomis.¹⁸

¹⁶ Held D. Demokratijos modeliai. Vilnius, 2002. P. 47.

¹⁷ Prazauskas A. Unikaitė I. Politologijos pagrindai. Kaunas, 2007. P. 174.

¹⁸ Vaišvila A. Nuo „dalyvavimo demokratijos“ prie sąveikos demokratijos // Teisė ir demokratija. Demokratija Lietuvoje: tarp Vakarų ir Rytų (1990 – 2007 m.) / Vilnius, 2009. P. 434.

Kaip įstatymų leidėjas tauta gali veikti ne vien tais būdais, kurie numatyti mūsų Konstitucijoje, t. y. pritardama ar nepritardama parlamento iš anksto apsvarstytam ir patobulintam bei daugumos aprobuotam įstatymo projektui arba balsuodama dėl jai pateikto (bet parlamento neaprobuoto) įstatymo projekto. Įvairių pasaulio šalių praktikoje žinomas dar vienas būdas, kai tauta veikia kaip įstatymų leidėja. Antai Airijoje, daugumos Seanad Éireann (aukštesniųjų parlamento rūmų) ir 1/3 Dáil Éireann (žemesniųjų parlamento rūmų) narių prašymu, Prezidentas įstatymą gali perduoti Tautos „teismui“ (referendumui), kad ji priimtų galutinį sprendimą. Analogiška galimybė numatyta Danijos Karalystės Konstitucijoje (tik šiuo atveju tai daro ne valstybės vadovas, o 1/3 parlamento – Folketingo narių)¹⁹. Visgi, svarbu dar kartą akcentuoti, kad tiesioginė demokratija yra nepajėgi „aptarnauti“ šiandieniniame išsivystymo lygyje esančio pasaulio, todėl negalima nesutikti su A. Urmonu ir B. Pranevičiene, kad Tauta sau legislatyvinę diskreciją gali pasilikti tik išimtiniais atvejais, kai rengiami referendumai itin svarbiais visai valstybei klausimais.²⁰

Kad valstybė būtų tikrosios demokratijos atstovė, ji kartu turi būti ir teisinė valstybė, todėl demokratinių rinkimų procesas turi paklusti teisės viršenybės principui. Svarbus yra rinkimų teisės demokratiškų taisyklių laikymasis. Toks laikymasis privalo būti užtikrintas įstatymiškai. Tai reiškia, kad teisės viršenybės principas turi būti ne tik preziumuojamas, bet taip pat jis turi būti numatytas formaliai – įvairiuose teisės aktuose, už kurių pažeidimus ir nesilaikymą, gali būti taikoma valstybės prievarta ir galia, galinti įgauti administracinės, baudžiamosios ar net konstitucinės atsakomybės formas.

Ir vienas svarbiausių aspektų yra tas, kad rinkimai privalo atitikti tam tikrus kriterijus. Būtent laikantis šių kriterijų, rinkimų rezultatai gali būti laikomi teisingi, o patys rinkimai laisvi ir teisėti.²¹ Tokiu būdu rinkimų procesas tampa demokratišku.

Fundamentalios šiuolaikinės demokratijos sudedamosios dalys yra pagarba žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms, politinės valdžios siekimas ir įgyvendinimas remiantis teisės viršenybės principu, nuolatiniai, laisvi ir teisingi rinkimai, pagrįsti slaptu ir visuotiniu balsavimu, pagrįstu tautos suvereniteto išraiška, politinių partijų ir organizacijų pliuralizmas, valdžių padalijimas ir valstybės valdžios institucijų nepriklausomumas. E. Šileikis teigia, jog vienas svarbiausių demokratijos elementų yra būtent demokratiniai rinkimai.²²

¹⁹ Ragauskas P. Piliečių dalyvavimas leidžiant įstatymus. *Politologija*. 2005/1 (37). P. 62.

²⁰ Urmonas A., Pranevičienė B. Administracinės diskrecijos esmė ir diskrecijos kontrolės galimybės // *Jurisprudencija*, 2002 m., t.32 (24), P. 56.

²¹ Garrone P. The Constitutional Principles of The Electoral Law // *New trends in electoral law in a pan-European context*. CDL-STD(1998)025 [http://www.venice.coe.int/docs/1998/CDL-STD\(1998\)025-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/1998/CDL-STD(1998)025-e.asp) prisijungta: 2011-05-02.

²² Šileikis E. *Alternatyvi konstitucinė teisė*. Vilnius, 2005. P. 160.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra pasisakęs, jog rinkimų metu kiekvienas pilietis įgyvendina savo teisę kartu su kitais dalyvauti valdant savo šalį²³. Užsienio šalių mokslininkai teigia, kad vienas svarbiausių demokratinio režimo bruožų yra viešosios valdžios formavimas rinkimų būdu, kuriuose teisę dalyvauti turi didžioji dauguma piliečių.²⁴ Tik esant tam tikram mechanizmui, kuris geba užtikrinti laisvą ir itin gausų dalyvavimą rinkimuose, pasak G. S. Goodwin-Gill, ir gali egzistuoti tikrasis ryšys tarp piliečių ir išrinktųjų asmenų bei tikroji atstovaujamoji demokratija²⁵.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad egzistuoja nuomonių, jog formuojant tam tikrus viešosios valdžios organus teisę dalyvauti turi ne tik piliečiai, bet taip pat ir užsienio valstybių gyventojai, kurie gyvena kitoje valstybėje. Todėl nėra nuostabu, kad yra autorių manančių, jog rinkimai ir balsavimas nėra vien tik atstovaujamosios institucijos formavimo būdas, o veikia pagrindinė teisė ir pasipriešinimo prieš politinę priespaudą būdas.²⁶

Šiuolaikinėse demokratinėse valstybėse rinkimai suprantami kaip tautos valios išraiškos forma, tautos suvereniteto kaip svarbiausios konstitucinės vertybės realizavimo būdas. Būtina paminėti ir tai, kad realus valios įgyvendinimas priklauso nuo daugelio skirtingų veiksnių, tokių, kaip valstybės gyvenimo demokratinė tradicija, pilietinės visuomenės brandumo, valstybės piliečių politinės-teisinės kultūros lygio ir t.t.²⁷ Pasak A. G. Orlovo dalyvavimas rinkimuose suteikia rinkėjui teisę, o taip pat ir galimybę įgyvendinti kūrimo, organizavimo ir veiklos kontrolę įstatymų leidžiamosios, įstatymų vykdomosios, vietos savivaldos organų, taip pat kitų pareigūnų, postus užimančių rinkimų būdu, atžvilgiu.²⁸ Žinoma, rinkimų egzistavimas valstybėje dar nereiškia demokratinės valdymo formos, kadangi rinkimai ne demokratinėse valstybėse dažnai yra formalūs ir negali išreikšti tikrosios rinkėjų valios ir pozicijos.

Pažymėtina, kad net ir nedemokratiniai politiniai režimai vykdo rinkimus savo šalyse, tokiu būdu siekdami sukurti valdžios legitimumo įvaizdį, tačiau iš tiesų toks procesas yra tik

²³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 1996 m. lapkričio 23 d. išvada "Dėl Respublikos Prezidento paklausimų, ar per Seimo narių rinkimus nebuvo pažeistas Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas" // Valstybės žinios. 1996-11-27, Nr.114-2644.

²⁴ Автономов А. С. ir kt. / red. Маклаков В. В. Зарубежное избирательное право: учебное пособие. Москва, 2003. P. 9.

²⁵ Goodwin-Gill G. S. Free and Fair Elections. New Expanded Edition. Inter-Parliamentary Union, Geneva. 2006. P. 55.

<http://www.ipu.org/pdf/publications/free&fair06-e.pdf> prisijungta: 2012-03-09.

²⁶ Kern P.B. Universal Suffrage without Democracy: Thomas Hare and John Stuart Mill. The Review of Politics, Vol. 34, No. 3, (Jul., 1972). <http://www.jstor.org/stable/1406497> prisijungta: 2011-05-11.

²⁷ Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E., ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius: LTU Leidybos centras, 2001. P. 620.

²⁸ Баглая М.В. ir kt. Конституционное право зарубежных стран: учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности Юриспруденция / Москва, 2005. P. 235.

tam tikras formalumas, kadangi rinkimų rezultatai žinomi iš anksto.²⁹ Rinkimais, kaip vienu iš demokratijos instrumentų, neretai yra bandoma prisidengti ir sudaryti demokratinio krašto įvaizdį.

Kita vertus, yra manačių, kad net ir demokratinėse valstybėse rinkimai neišreiškia tikrosios demokratijos esmės ir yra veikiau formalumas, skirtas liaudžiai patikėti, kad ji yra valdžios šaltinis. Čia svarbus postulatą – demokratijos pastuvumas ir nuspėjamumas kaip valstybės brandos ženklas³⁰. Būtent todėl G. Vidal mano, kad „demokratija – tai terpė kelti daug kainuojančius rinkimus visiškai nesant tam reikalo ir iš tikrųjų pakeičiamų kandidatų“³¹. Juk visi kandidatai savo politinius lozungus formuoja iš tų pačių itin aktualių ir jautrių visuomenei temų, vis žadėdami tai, kas neįmanoma³².

Taigi, rinkimai yra vienas iš sudėtingiausių politinių procesų valstybėje, reikalaujantis itin daug žmogiškųjų ir materialinių valstybės resursų. Dėl šios priežasties nei vieni rinkimai nebūna be vienokių ar kitokių pažeidimų³³. Tačiau rinkimai nėra ir negali būti laikomi demokratiškais, taip pat jų rezultatai negali būti laikomais legitimiais ir teisėtais, tik tuo atveju jeigu rinkimų procesas vyksta prieštaraujant Konstitucijoje įtvirtintiems demokratiškų rinkimų principams, pažeidžiant demokratines rinkimų procedūras.³⁴ Valstybinių valdžios atstovaujamųjų organų sudarymas kitokiais nei rinkimų būdai, nepagrįstų rinkimų cenzų įvedimas ar balsavimo rezultatų klastojimas vienareikšmiškai suponuoja tai, jog kovojant dėl valdžios naudojami autoritariniai metodai.

Anot E. Šileikio demokratija yra praktinė problema, kurios veiksmingai išspręsti kitokiais būdais nei rinkimai negalima.³⁵ Net ir senovės Graikijos demokratijos šalininkai pripažino, kad į svarbiausius postus, reikalaujančius ypatingų asmeninių savybių ir kompetencijos, pareigūnai turi būti skiriami ne burtu, bet rinkimų keliu.³⁶ Todėl rinkimų proceso kūrimas, organizavimas ir vykdymas turi remtis konkrečiais konstitucinės teisės principais, kurie būtų laikomi demokratiškais ir legitimuojančiais valstybinės valdžios

²⁹ Автономов А. С., Веденеев Ю. А., Дегтярева О. В., Луговой В. В., Лысенко В. И. Зарубежное избирательное право, Москва, 2003. P. 1.

³⁰ Elections and the democracy challenge. // id21 insights 74, 2008. <http://www.eldis.org/id21ext/publications/insights74.pdf> prisijungta: 2012-03-10.

³¹ <http://www.brainyquote.com/quotes/quotes/g/gorevidal100640.html> prisijungta: 2012-03-10.

³² Elections and the democracy challenge. // id21 insights 74, 2008. <http://www.eldis.org/id21ext/publications/insights74.pdf> prisijungta: 2012-03-10.

³³ Ghevontian R. Teisė ir faktas konstitucinėje jurisprudencijoje: tarptautinė konferencija. Vilnius : Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2005. P. 119.

³⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. lapkričio 7 d. išvada “Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento 2008 m. lapkričio 5 d. dekretu Nr. 1K-1564 išdėstyto paklausimo, ar per 2008 metų Lietuvos Respublikos Seimo rinkimus nebuvo pažeistas Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas” // Valstybės žinios. 2008, Nr. 130-4992.

³⁵ Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 160.

³⁶ Автономов А. С., Веденеев Ю. А., Дегтярева О. В., Луговой В. В., Лысенко В. И. Зарубежное избирательное право, Москва, 2003. P. 2.

institucijas. Todėl rinkimai – demokratinis procesas, suteikiantis visuomenės nariams teisę per jų išrinktus atstovus valdyti valstybę.

1.2. Rinkimų teisės samprata

Šiandieniniame pasaulyje demokratinėse valstybėse rinkimai yra būtent tas mechanizmas, kurio pagalba yra formuojamos svarbiausios valdžios institucijos. Rinkimų metu piliečiai išreiškia savo valią dalyvaudami valstybės valdyme. Nuo Didžiosios Prancūzijos revoliucijos laikų neretai iš *principo* atsisakoma pripažinti kiekvieną politinio gėrio (kartu ir *gero įstatymo*) sampratą, jei tai nėra pačių žmonių kuriamas gėris³⁷. Tokiu būdu pasireiškia ir tautos suverenitetas. Suverenitetas tautai priskirtas ir pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijos 2 straipsnį. Tačiau faktas, kad suverenitetas priklauso tautai (jau nekalbant apie formalią deklaraciją, kad taip yra), kaip jau minėta, dar nereiškia, kad tauta jį įgyvendina tiesiogiai. Dažniausiai tauta savo suverenitetą įgyvendina per demokratiškai išrinktus atstovus (vadinamoji *atstovaujamoji demokratija*). Kartais – tik per atstovus.

Kita vertus neabejotina, kad šiuolaikinėse demokratinėse valstybėse rinkimai yra pagrindinis valdžios institucijų formavimo būdas. Juk net demokratiškos tik apsimetančios šalys dažnai imituoja demokratinius rinkimus, o šis imitavimas parodo, kad pasaulyje rinkimai yra gan paplitęs, svarbus ir norma tapęs reiškinys. Tačiau tam, kad rinkimai būtų išties demokratiški, reikia rinkimų įstatymų, kuriuose būtų įtvirtintos teisės normos nustatančios laisvus ir sąžiningus rinkimus. Būtent tai ir reglamentuoja rinkimų teisė.

Derėtų paminėti, jog visų pirma rinkimų teisė suprantama objektyviaja prasme, kaip visuma konstitucinės teisės normų, reguliuojančių visuomeninius santykius, atsirandančius sudarant viešosios valdžios renkamas institucijas.³⁸ Anot rusų autorių, objektyvioji rinkimų teisė suprantama kaip visuma viešosios teisės normų, kurios reglamentuoja piliečiams suteikiamą teisę dalyvauti rinkimų procese (teisė gauti balsą, dalyvauti rinkimuose, apskųsti rinkimų rezultatus ar kitus pastebėtus rinkimų tvarkos pažeidimus).³⁹ Todėl objektyviaja prasme rinkimų teisė suvokiama kaip teisės normos, įtvirtinančios asmenų pilietinės ir politinės teisės, suteikiančios asmeniui išreikšti savo valią formuojant viešosios valdžios atstovaujamasias institucijas.

³⁷ D. Held. Demokratijos modeliai. Vilnius, 2002. P. 339.

³⁸ Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius, 2002. P. 621.

³⁹ Маклаков В.В. Избирательное право и избирательные системы буржуазных и развивающихся стран: учебное пособие. Москва, 1987. P. 14.

Tuo tarpu subjektyviaja prasme rinkimų teisė suprantama kaip kiekvieno piliečio teisė dalyvauti rinkimuose. Subjektyvioji rinkimų teisė siejama su rinkimuose dalyvaujančiu žmogumi, todėl tai Konstitucinė kiekvieno piliečio teisė tapti rinkimų proceso dalyviu.

Pažymėtina, kad subjektyvioji rinkimų teisė dar skirstoma į aktyviają, t. y. teisę rinkti, ir pasyviają – teisę būti išrinktam. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje yra apibrėžiami konkretūs reikalavimai, kurie turi būti įgvendinami, norint asmeniui pasinaudoti tiek aktyviaja, tiek pasyviaja rinkimų teise.⁴⁰

Aktyvioji rinkimų teisė pasireiškia rinkimų metu balsuojant už kurį nors kandidatą. Ši teisė taip pat reiškia, kad asmuo privalo būti įtrauktas į rinkėjų sąrašus, ir jam išduodamas balsavimo biuletenis. Todėl aktyvioji rinkimų teisė apima kompleksą teisių, susijusių su piliečio galimybe realizuoti savo rinkimų teisę.⁴¹

To tarpu pasyvioji rinkimų teisė atsiskleidžia per galimybę dalyvauti rinkimuose kandidatu į įvairias pareigybes (Prezidento, Seimo nario, tarybos nario ir pan.).

Lietuvoje yra vykdomi keturių rūšių rinkimai. Rinkimų būdu formuojamas šalies parlamentas ir savivaldybių tarybos, renkami Europos Parlamento nariai ir Respublikos Prezidentas. 2006 m. pabaigoje buvo bandoma įvesti dar vienos rūšies rinkimus, bet šis bandymas nepavyko – Lietuvos Respublikos Seimas atmetė įstatymo projektą, todėl savivaldybių merai ir toliau bus renkami savivaldybių tarybų, o ne vietos bendruomenės gyventojų, kaip buvo siūloma įstatymo projekte.

Visuotinė žmogaus teisių deklaracijos 21 str. 3 d. įtvirtinta, jog tautos valia yra valstybinės valdžios pagrindas. Pasak konvencijos normų, ši valia turi būti išreiškiama teisinguose rinkimuose, kurie turi vykti periodiškai, kai yra laiduojama visuotinė ir lygi rinkimų teisė ir slaptas balsavimas arba kitos lygiavertės procedūros, garantuojančios balsavimo teisę.⁴²

Todėl rinkimų teisė yra būtent tas įrankis, kuris užtikrina, kad toks mechanizmas, kaip rinkimai funkcionuotų tikslingai ir teisingai. Rinkimų teisė užtikrina, sąžiningą ir teisingą valstybės piliečių valios išraiškos procesą ir rezultatą. Tai yra daroma vadovaujantis teisės normose nustatytais taisyklėmis.

Kita vertus reikėtų sutikti su ta nuomone, kad vien tik net ir, formaliai žiūrint, tobuliausiai parengtų šalių konstitucijų ir rinkimus reglamentuojančių įstatymų nepakanka. Visų pirma dėmesys turi būti atkreiptas į politinį šalies žemėlapi. Pavyzdžiui, 2005 m. rinkimus Irake reglamentuojančiuose teisės aktuose įtvirtintinus principą „nugalėtojui atitenka viskas“

⁴⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucija//Valstybės Žinios. 1992, Nr. 33-1014.34 str.

⁴¹ Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius, 2002. P. 621.

⁴² Žmogaus teisės. Tarptautinių dokumentų rinkinys. Vilnius, 1991. P. 16.

buvo sudarytos sąlygos padidėti etinei įtampai⁴³. Todėl, darbo autoriaus nuomone, rinkimų teisė turi atspindėti tos šalies rinkimų tradicijų ypatumus, o jei tokių nėra tvirtų, arba bandoma jas pakeisti – ji turi būti tokia, kuri padėtų spęsti visuomenės susiskaldymo problemas per kompromisą, bet jokia būdu ne tokia, kuri tas problemas gilintų. Štai Carlos Valenzuela būtent ir pažymi, kad konfliktus galima išspęsti, ar bent sušvelninti, rinkimų būdu tuo atveju, kuomet rinkimai suteikia galimybę atvirai dikusijai nesutariamais klausimais tarp susiskaldžiusių šalių⁴⁴.

1.3. Rinkimų teisė - kaip konstitucinės teisės institutas

Remiantis 2004 m. lapkričio 5 d. Konstitucinio Teismo išvada ir kitais priimtais nutarimais darytina išvada, kad Seimo, Lietuvos Respublikos Prezidento, vietos savivaldos atstovaujamųjų institucijų rinkimų ir jų organizavimo principai yra įtvirtinti Konstitucijoje *expressis verbis*. Nėgana to, rinkimų teisė yra laikoma viena svarbiausių konstitucinės teisės institutų. Šio instituto normos įtvirtina renkamų viešosios valdžios institucijų formavimo tvarką, rinkiminės kampanijos procedūrą, pasižyminčią rinkimų skyrimu, rinkėjų sąrašų, rinkimų apygardų ir apylinkių, rinkimų komisijų sudarymu, kandidatų iškėlimu ir agitacija už juos, balsavimą, rinkimų rezultatų nustatymu.

Konstitucinės teisės doktrina analizuoja rinkimų teisę, ir apibūdina ją, kaip vieną iš svarbiausių konstitucinės teisės institutų. Rinkimų procese atsirandantys santykiai tarp valstybės institucijų, piliečių, kitų nuolatinių administracinio vieneto gyventojų, politinių partijų reguliuojami teisės normomis, įtvirtintomis įvairiuose teisės šaltiniuose. Šių teisės normų visuma, kaip rinkimų teisė, ir sudaro Konstitucinės teisės mokslo šakos nagrinėjamą institutą.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 4 str. pasakyta, jog: „Aukščiausią suverenią galią Tauta vykdo tiesiogiai ar per demokratiškai išrinktus savo atstovus.“⁴⁵ Ši nuostata vienareikšmiškai išreiškia pamatinį demokratinio valdymo principą. Todėl pagrindiniu ir svarbiausiu rinkimų teisės šaltiniu yra Konstitucija, kurioje įtvirtinti rinkimų organizavimo principai ir sąlygos. Teisės šaltiniai dažniausiai suprantami kaip teisės forma, t. y. oficialiai

⁴³ Elections and the democracy challenge. // id21 insights 74, 2008. <http://www.eldis.org/id21ext/publications/insights74.pdf> prisijungta: 2012-03-10.

⁴⁴ Valenzuela C. Ensuring a credible election. // Point of View interview with Carlos Valenzuela, Public Broadcasting Station, 2006. www.pbs.org/pov/pov2006/mycountry/special_valenzuela.html žiūrėta 2012-01-30.

⁴⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucijos 4 str. // Valstybės Žinios, 1992, Nr. 33-1014.

pripažįstama teisės normų išraiškos ir įtvirtinimo forma⁴⁶. Rinkimų teisės šaltiniai – teisiniai aktai, kurie nustato rinkimų organizavimo ir vykdymo tvarką⁴⁷.

Kaip pavyzdį galima paminėti Konstitucijos 33 ir 34 straipsnius, kuriuose įtvirtinta piliečių teisė dalyvauti valdant savo šalį per demokratiškai išrinktus atstovus, bei patiems dalyvauti rinkimuose valdant savo šalį. Atkreiptini Konstitucijos 55 straipsnis, kuriame įtvirtinti Seimo rinkimų principai, 57 straipsnyje – Seimo rinkimų vykdymo laikas, 58 straipsnyje – pirmalaikių Seimo rinkimų rengimas. Respublikos Prezidento rinkimų principai numatyti Konstitucijos 78 straipsnyje, 80 straipsnis reglamentuoja rinkimų vykdymo laiką. Savivaldybių tarybų rinkimų principai atsispindi Konstitucijos 119 straipsnyje. Atkreiptinas dėmesys į Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalies nuostatą, jog Seimas, besiremdamas Konstitucinio teismo išvadomis dėl rinkimų įstatymų pažeidimų, priima galutinį sprendimą šiuo klausimu. Prašyti Konstitucinio teismo išvados gali Seimas, o dėl Seimo rinkimų – Respublikos Prezidentas.

Kitas svarbus rinkimų teisei šaltinis yra Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimai bei išvados dėl Respublikos Prezidento, Seimo paklausimo, ar nebuvo pažeistas Prezidento ar Seimo rinkimų įstatymai. Atkreiptinas dėmesys, jog Konstitucinio Teismo nutarimai ir išvados yra nevienodos teisinės galios ir reikšmės. Galima teigti, jog išvada turi rekomendacinį pobūdį, o nutarimas – privalomas visoms įmonėms, įstaigoms bei organizacijoms, pareigūnams ir piliečiams. Konstitucinio Teismo nutarimu įstatymo nuostata, pripažinta prieštaraujančia Konstitucijai, besąlygiškai negali būti taikoma, tačiau tokią nuostatą panaikinti gali tik Seimas⁴⁸.

Ko gero svarbiausias niuansas, atskleidžiantis tai, jog rinkimų teisė yra konstitucinės teisės institutas, yra rinkimų teisės konstituciniai principai. Rinkimų teisės principai konstitucinėje teisės teorijoje yra pagrindinės nuostatos, idėjos, kurios įtvirtintos Konstitucijos ir rinkimų santykius reguliuojančių įstatymų. Šiomis nuostatomis ir idėjomis vadovaujamosi rinkimų organizavimo ir vykdymo metu.

Tuo tarpu teisės normos klasifikuojamos pagal reguliuojamų visuomeninių santykių pobūdį leidžia atskirti rinkimų teisės normas, kurios sudaro konstitucinės teisės institutą, ir normas, susijusias su rinkimais, bet reguliuojančias specifinius visuomeninius santykius ir sudarančias kitų teisės šakų institutus (pvz. Seimo rinkimų įstatymo pažeidimas užtraukia administracinę ar net baudžiamąją atsakomybę.).

⁴⁶ Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius, 2002. P. 54.

⁴⁷ Idem. P. 622.

⁴⁸ Idem. P. 62.

Pažymėtina, kad rinkimų teisė glaudžiai susijusi su kitais konstitucinės teisės institutais. Pirmiausia su tokiais, kurie įtvirtina viešosios valdžios institucijų sistemą, jų sudarymo ir veiklos principus, piliečių teisinės padėties pagrindus.⁴⁹

Apibendrinant poskyrį galima teigti, jog rinkimų teisė yra konstitucinės teisės institutas, kurį sudaro visuma teisės normų, reglamentuojančių rinkimus.

⁴⁹ Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius, 2002. P. 622.

II. RINKIMŲ TEISĖS PRINCIPAI

2.1. Rinkimų teisės principų reikšmė

Rinkimų teisės principais konstitucinės teisės teorijoje laikomos pagrindinės nuostatos, idėjos, įtvirtintos Konstitucijoje ir rinkimų santykius reguliuojančiuose įstatymuose, kuriomis vadovaujamosi rinkimų organizavimo ir vykdymo metu. Rinkimų teisės principų laikymasis reiškia, kad rinkimų metu realiai išreiškiama tautos valia. Jų nesilaikymas reiškia rinkimų, o tuo pačiu ir išrinktų valstybės ir savivaldybės atstovaujamojų institucijų legitimumo paneigimą.⁵⁰

Rinkimų teisės principai yra įtvirtinti Konstitucijos normose, kurios reglamentuoja renkamas valstybės institucijas, tokias, kaip Seimas, Prezidentas, savivaldybių tarybos. Kaip pavyzdį galima pateikti Konstitucijos 55 straipsnį, skelbiantį, jog Seimo nariai renkami remiantis visuotine, lygia, tiesiogine rinkimų teise ir slaptu balsavimu. Teisinėje literatūroje dažniausiai teigiama, kad Konstitucija įtvirtino visuotinės rinkimų teisės, lygios rinkimų teisės, tiesioginių rinkimų bei slaptos balsavimo rinkimų teisės principus.

Kaip pažymi S. Katuoka, juridinės technikos požiūriu, toks rinkimų teisės principų išdėstymas Konstitucijoje, susiejant juos su konkrečios valstybės institucijų formavimu, be abejonės, galimas. Galima galima pasirinkti ir kitą kelią - fiksuoti rinkimų teisės principus, nesiejant jų su konkrečiomis renkamomis valstybės institucijomis. Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare, vyksta Lietuvoje rinkimai į Europos Parlamentą. Kadangi ši institucija nėra numatyta Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, todėl gali kilti mintis, kad jos formavimas formaliai tarsi nėra susietas su konstituciniais rinkimų principais.⁵¹

Jungtinių Tautų organizacijos Generalinė Asamblėja buvo pavedusi Tarptautinės teisės institutui atsakyti į klausimą, kokia prasme terminas „teisės principas“ naudojamas JTO rezoliucijose. Tarptautinės teisės institutas, atsakydamas į šį klausimą pastebėjo, kad terminas „teisės principas“ naudojamas įvairiomis prasmėmis. Tačiau dažniausia terminu teisės principas nusakoma:⁵²

1. kad tai aukštesnio lygio teisės norma,
2. kad tai norma, kuri atspindi rezoliucijų tikslus,
3. tai norma, iš kurios išplaukia konkrečios elgesio taisyklės,
4. principų pagalba aiškinamos tarptautinės teisės normos.

Manytume, kad šiuos požymius reikia turėti galvoje, aiškinant rinkimų teisės principo sampratą.

⁵⁰ Сравнительное конституционное праго. Москва, 1996.Р. 368;

⁵¹ S. Katuoka. Rinkimų teisės principai. Skaitytas pranešimas.

⁵² Idem.

Todėl anot Profesoriaus S. Katuokos, kiekvienas rinkimų teisės principas turi būti traktuojamas kaip teisės norma, kuri gali būti įtvirtinta tam tikrame teisės normų akte. Priklausomai nuo to, kokiam teisės akte gali būti įtvirtinti rinkimų teisės principai, jie gali būti skirstomi į:

- 1) rinkimų teisės principai, kuriuos įtvirtina Konstitucija;
- 2) rinkimų teisės principai, kuriuos įtvirtina tarptautinės sutartys;
- 3) rinkimų teisės principai, kuriuos įtvirtina rinkimų įstatymai.

Būtina paminėti, jog 1950 m. lapkričio 4 dieną Romoje buvo pasirašyta Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, tačiau tuo metu joje dar nebuvo įtvirtintos rinkimų teisės nuostatos. Netrukus – 1952 m. kovo 20 d. Paryžiuje buvo pasirašytas Konvencijos Pirmasis protokolai, kurio 3 straipsnis buvo skirtas būtent rinkimų teisei. Konvencijos Vienuoliktuoju protokolu Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsniui buvo suteiktas pavadinimas „Teisė į laisvus rinkimus“.⁵³

I. Pukanasytė savo straipsnyje pažymi, kad šiuo metu galiojančioje Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio „Teisė į laisvus rinkimus“ redakcijoje nustatyta: „Aukštosios Susitariančios Šalys įsipareigoja pagrįstais terminais organizuoti laisvus rinkimus, slaptai balsuojant, sudarydamos tokias sąlygas, kurios garantuotų žmonių nuomonės išraiškos laisvę renkant įstatymų leidybos institucijas.“⁵⁴ Todėl valstybė turi sudaryti visas sąlygas, jog laisvi ir demokratiški rinkimai įvyktų.

Anot I. Pukanasytės valstybių Konvencijos dalyvių nustatytos teisės balsuoti (teisės rinkti) ir teisės iškelti savo kandidatūrą rinkimuose, t. y. teisės būti išrinktam, įgyvendinimo sąlygos negali apriboti šių teisių taip, kad pakenktų pačiai jų esmei ir dėl jų tos teisės taptų neveiksmingos. Sąlygos turi būti nustatytos siekiant teisėto tikslo, o pritaikytos priemonės turi būti proporcingos.⁵⁵ Spręsdamas būsimų savivaldybių tarybų rinkimų teisėtumo klausimą Konstitucinis Teismas vertino dviejų konstitucinių vertybių – asmens subjektinės teisės būti renkamam į savivaldybių tarybas būnant neįrašytam į kurios nors politinės partijos sąrašą ir vietos savivaldos, viešosios valdžios sistemos stabilumo – sandūrą. Konstitucinis Teismas nusprendė, kad konstituciškai ydingas teisinis reguliavimas iš esmės nepaneigia asmens teisės būti renkamam savivaldybės tarybos nariu, o vien dėl to, kad asmuo negali įgyvendinti subjektinės teisės būti renkamas į savivaldybės tarybą būdamas neįrašytas į kurios nors politinės partijos sąrašą, atšaukiant, atidedant ar stabdant savivaldybių tarybų rinkimus būtų padaryta nepalyginamai didesnė žala rinkėjų lūkesčiams ir visos viešosios valdžios sistemos

⁵³ I. Pukanasytė. Kai kurie teisės į laisvus rinkimus interpretavimo Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje aspektai/ Jurisprudencija, 2009. Nr. 1(115), Vilnius, P. 159.

⁵⁴ Idem. P. 159.

⁵⁵ Idem. P. 159.

stabilumui⁵⁶ nei kad neatšaukus, neatidėjus, ar nesustabdžius. Būtent šioje byloje Konstitucinis Teismas „turėjo vertinti konstitucinių vertybių santykį ir spręsti, kuri iš vertybių, jeigu būtų neapginta, būtų paneigiama arba jai būtų padaryta nepalyginamai didesnė žala“⁵⁷. Kandidatų kėlimo tvarkos konstitucinis ydingumas nepaneigia iš Konstitucijos kylančių kitų savivaldybių tarybų rinkimų santykių teisinio reguliavimo imperatyvų ir nesudaro prielaidų savivaldos institucijas sudaryti nedemokratiškai ir nederamai įgyvendinti vietos savivaldos teises⁵⁸. Taigi, darbo autoriaus nuomone, šis pavyzdys parodo, kad rinkimų teisės principai nėra absoliutūs ir netgi pagrindinis – visuotinių rinkimų principas – visgi gali būti apribotas vardan aukštesnio gėrio. Byloje *Hirst v. the United Kingdom* taip pat rasime pritarimą aukščiau minėtai Konstitucinio Teismo praktikai. Šioje byloje teigiama, jog aptariamoms sąlygoms turi atspindėti interesą apsaugoti rinkimų proceso, kuriuo siekiama nustatyti žmonių valią, tam pasinaudojant visuotine rinkimų teise, vientisumą ir veiksmingumą, o ne būti priešingos tam interesui⁵⁹. Būtina akcentuoti ir tai, kad jei žmonės laisvai ir demokratiškai jau išreiškė savo valią, joks vėlesnis rinkimų sistemos organizavimo pakeitimas negali paneigti tokio pasirinkimo, nebent yra neginčijamų duomenų, kad gali būti pažeista demokratinė tvarka (angl. *except in the presence of compelling grounds for the democratic order*).⁶⁰

Pažymėtina, kad dar 1987 m. kovo 2 d. sprendime byloje *Mathieu-Mohin ir Clerfayt prieš Belgiją* dėl „įstatymų leidybos institucijų“ sudarymo būdų EŽTT yra nurodęs, kad Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje yra numatyti tik „laisvi“ rinkimai, „pagrįstais terminais“, „slaptai balsuojant“ ir sudarant „tokias sąlygas, kurios garantuotų žmonių nuomonės išraiškos laisvę renkant įstatymų leidybos institucijas“⁶¹.

Šiame Konvencijos straipsnyje nėra nustatyta pareiga įdiegti kokią nors konkrečią rinkimų sistemą, pavyzdžiui, proporcingo atstovavimo arba daugumos atstovavimo vienu ar dviem balsavimo turais.⁶² EŽTT pripažino, kad valstybės Konvencijos dalyvės šiuo atveju taip pat turi plačią diskrecijos laisvę. Šios nuostatos buvo pakartotos ir vėlesniuose EŽTT sprendimuose, pavyzdžiui, 1999 m. vasario 18 d. sprendime byloje (*Matthews prieš Jungtinę Karalystę*; 2008 m. liepos 8 d. sprendime byloje *Yumak ir Sadak prieš Turkiją*)⁶³ kuriame EŽTT konstatavo, kad rinkimų sistemos, kuri užtikrintų žmonių nuomonės išraiškos laisvę renkant įstatymų leidybos

⁵⁶ Birmontienė T. Konstitucinė rinkimų doktrina // Rinkimų teisės ir kitos konstitucinės jurisprudencijos problemos. 2011. P. 20.

⁵⁷ Idem.

⁵⁸ Konstitucinio Teismo nutarimas 2007 m. vasario 9 d. nutarimas „Dėl savivaldybių tarybų rinkimų“ // Valstybės žinios, 2007-02-13, Nr. 19-722.

⁵⁹ Žmogaus Teisių Teismo 2004 m. kovo 30 d. sprendimas byloje *Hirst v. the United Kingdom*.

⁶⁰ *Lykourazos v. Greece*, No. 33554/03, ECHR 2006-II.

⁶¹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1987 m. kovo 2 d. sprendimas byloje *Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium*.

⁶² Idem.

⁶³ Žr. pvz. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1998 m. vasario 18 d. sprendimas byloje *Matthews v. the United Kingdom*, No. 24833/94, ECHR 1999-II; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. liepos 8 d. sprendimas byloje *Yumak and Sadak v. Turkey*, No. 10226/03, ECHR 2008-II.

institucijas, pasirinkimas – ar tai būtų proporcingo atstovavimo sistema, paprastos daugumos sistema ar kita sistema – yra sritis, kurioje valstybės turi didelę diskrecijos laisvę. O Konstitucinio Teismo 2011 m. gegužės 11 d. nutarimas dar labiau papildė konstitucinės teisės doktriną. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad įstatymų leidėjas, paisydamas Konstitucijos, gali pasirinkti vien proporcinę savivaldybių tarybų rinkimų sistemą, tačiau negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad asmenys, įrašyti į politinių partijų (ar kitų kolektyvinių subjektų) sudaromus kandidatų sąrašus, daugiamandatėse rinkimų apygardose varžytųsi su pavieniais asmenimis, neįrašytais į kandidatų sąrašus, nes taip būtų iškreipiama proporcinės rinkimų sistemos esmė, pažeidžiamas Konstitucijos 119 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas lygios rinkimų teisės principas⁶⁴.

I. Pukanasytė teigia, kad rinkimų sistemomis siekiama įgyvendinti tikslus, kurie kartais sunkiai suderinami tarpusavyje: viena vertus, pakankamai tiksliai atspindėti žmonių nuomones, kita vertus, nukreipti nuomonių sroves taip, kad būtų padėta susidaryti gana aiškiai politinei jėgai.⁶⁵ Pasak EŽTT tokiomis aplinkybėmis fraze „sąlygos, kurios garantuotų žmonių nuomonės išraiškos laisvę renkant įstatymų leidybos institucijas“ iš esmės išreiškiamas principas, kad su visais piliečiais, įgyvendinančiais savo teisę balsuoti (teisę rinkti) ir teisę iškelti savo kandidatūrą rinkimuose (teisę būti išrinktam), būtų elgiamasi vienodai.⁶⁶ Kitoje byloje teismas pažymi, jog iš to neišplaukia, kad visi balsai neišvengiamai turi turėti vienodą svorį rinkimų rezultatų atžvilgiu arba kad visi kandidatai turi turėti vienodas pergalės galimybes.⁶⁷

S. Katuoka kelia klausimą, ar gali kilti kolizija, tarp rinkimų teisės principų? Tačiau profesorius pažymi, kad šis klausimas yra daugiau teorinis, nes praktikoje tokių kolizijų pasitaiko retai. Kiekvienas rinkimų teisės principas turi savo turinį, veikimo ribas ir yra pakankamai autonomiškas. Tačiau jeigu taip atsitiktų, profesorius A. Vaišvila siūlo pirmenybę teikti bendresniam principui⁶⁸.

A. Vaišvila atkreipia dėmesį, kad jei laikytis principų kvalifikacijos, tai esant principų kolizijai, taikytinas tas principas, kurį įtvirtina turintis didesnę juridinę galią teisės aktas. Esant teisės principo ir teisės normos prieštaravimo atveju, teikiama pirmenybė teisės principo

⁶⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. gegužės 11 d. nutarimas „Dėl savivaldybių tarybų rinkimų“ // Valstybės žinios, 2011-05-14, Nr. 58-2771.

⁶⁵ Pukanasytė I. Kai kurie teisės į laisvus rinkimus interpretavimo Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje aspektai/ Jurisprudencija, 2009. Nr. 1(115), Vilnius, P. 159.

⁶⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1987 m. kovo 2 d. sprendimas byloje *Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium*.

⁶⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. liepos 8 d. sprendimas byloje *Yumak and Sudak v. Turkey*, No. 10226/03, ECHR 2008-II.

⁶⁸ Vaišvila A. Teisės teorija. Justitia. 2004., P. 155.

nuostatoms. Šiuo atveju galioja bendroji nuostata, jog konkretni norma negali prieštarauti teisės principui, nes šis fundamentaliau ir bendriau išreiškia teisės esmę.⁶⁹

S. Katuoka pažymi, kad Konstituciniai rinkimų teisės principai įtvirtinti įvairiose Konstitucijos normose,⁷⁰ o jų turinys atskleidžiamas švairiuose teisės aktuose ir teisiniuose dokumentuose. Pavyzdžiui, visuotinos rinkimų teisės principas įtvirtintas Konstitucijos skirsnyje „Žmogus ir valstybė“. Šio skirsnio 34 straipsnyje nurodoma, kad piliečiai, kuriems rinkimų dieną yra sukakę 18 metų, turi rinkimų teisę. Tame pačiame straipsnyje nurodyta, kad rinkimuose nedalyvauja piliečiai, kurie teismo pripažinti neveiksniais. Kaip šio skirsnio nuostata yra įgyvendinama praktikoje? Pasirodo, visuotinių rinkimų teisės principo įgyvendinimo mechanizmas įtvirtintas sutartimi tarp Vyriausiosios rinkimų komisijos ir Notarų rūmų. Pagal šią sutartį prieš kiekvienus rinkimus yra sutikslinami rinkėjų sąrašai, išbraukiant iš rinkėjų sąrašų būtent Notarų rūmų pateiktus asmenis, kurie teismo sprendimu pripažinti neveiksniais.

Apibendrintai galima teigti, jog rinkimų teisės principai turi būti realizuojami ir įgyvendinami laikantis Lietuvos Respublikos Konstitucijos, Europos žmogaus teisių konvencijos bei jos protokolų nuostatų, taip pat atsižvelgiant į Lietuvos Konstitucinio Teismo, Europos Žmogaus Teisių Teismo nuostatas bei kitus teisės šaltinius, kuriuose jie yra įtvirtinti. Tiesa, pastarieji turi atitikti aukštesnės galios teisės aktus. Tokiu būdu naudojami teisės principai užtikrins tikslingą ir sėkmingą šių principų taikymą praktikoje.

2.2. Visuotinių rinkimų teisės principas

Nors šiandien Lietuvoje yra keturių rūšių rinkimai: Seimo, Prezidento, savivaldybių tarybų ir Europos Parlamento, tačiau rinkimų teisės užuomazgų metu Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vykdomosios valdžios atstovai buvo skiriami, o pirmiausiai rinkti Lietuvoje buvo pradėti miestų savivaldos organai (magistratai) ir miestiečių teismai – XIV – XV a., – kai didesniems miestams buvo suteiktos savivaldos teisės. Seniausių žinių apie valstybinės valdžios organų rinkimą Lietuvoje yra Horodlės (1413 m.) akte, kuriame numatyta, jog po Vytauto mirties Lietuvos didysis kunigaikštis turės būti renkamas. Pirmą kartą ponai ir bajorai 1430 m. juo išrinko Švitrigailą⁷¹. Šiandien, praėjus daugiau nei 500 m. nuo minėto laikotarpio

⁶⁹ Vaišvila A. Teisės teorija. Justitia. 2004., P. 155.

⁷⁰ Katuoka S. Rinkimų teisės principai. Skaitytas pranešimas.

⁷¹ Deliberating in a Democracy. Ar balsavimas rinkimuose turėtų būti privalomas? http://www.google.lt/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&frm=1&source=web&cd=1&cts=1331282910121&ved=0CCUQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.pec.lt%2Fdoc%2FIt%2Fbalsavimas.doc&ei=1cNZT9HUMunN0QWo5vnFDQ&usq=AFQjCNFeXuFQnzMatZY18YOV1uAPS3JP2w&sig2=sCngIdQO0AeXrKqCA_nzwwg prisijungta: 2012-03-10.

jau kalbame ne apie privilegijuoto socialinio sluoksnio, ne apie vyrų teises rinkimuose, bet apie tai, kad kiekvienas turintis teisę rinkti Lietuvos Respublikos pilietis rinkimuose turi po vieną balsą vienmandatėje ir daugiamandatėje rinkimų apygardose, o šie balsai yra lygiaverčiai kiekvieno kito, turinčio teisę rinkti, piliečio balsams. Kiekvienas rinkėjas turi lygią teisę pareikšti savo nuomonę dėl kandidatų, įrašytų į tą kandidatų sąrašą, už kurį jis balsuoja daugiamandatėje rinkimų apygardoje, o ši nuomonė yra lygiavertė kiekvieno kito balsavusio už šį sąrašą rinkėjo nuomonei. Kiekvienas pilietis turi teisę ne tik rinkti, bet ir būti renkamu. Šiandien mes jau kalbame apie visuotinių rinkimų teisę.

Ir jei reprezentacinės (kai rinkėjai renka atstovus, kurie vykdo suverenitetą tautos vardu) demokratijos išigalėjimo pradžioje buvo taikomas ne visuotinis, o cenzinis balsavimas, tai jau visuotinių rinkimų teisė, savo atsiradimo aušroje, skelbė apie jos taikymą visiems visuomenės sluoksniams, ne vien aristokratijai ar pasiturintiems⁷².

Žvelgiant retrospektyviai, visuotinių rinkimų principas pradėjo formuotis tik XIX a. antroje pusėje. Galima paminėti Johną Stuartą Millsą, kuris rašydamas apie tobulą atstovaujамąją sistemą, analizuojamą principą siejo su viduriniąja klase. Visgi siekdamas rinkėjų skaičių riboti pagal kiek įmanoma žemesnius kriterijus. Kaip pastebi J. S. Millsas, jei atstovus rinks mažas rinkėjų skaičius, tai ir atstovaujami bus tik labai menki interesai ir ne visada sutampantys su bendruomenės norais.⁷³ Tačiau suteikus galimybę balsuoti ne tik aukščiausiems visuomenės sluoksniams, vis dėlto tuo metu dar egzistavo žymus visuotinės rinkimų teisės apribojimas – moterų eliminavimas iš rinkimų. Nors Didžioji Britanija buvo pirmoji valstybė, kurioje 1867 m. buvo iškeltas politinio lygiateisiškumo reikalavimas, tačiau įstatymą, suteikiantį moterims rinkimų teisę, Bendruomenių Rūmai priėmė tik 1918 m. lapkričio 6 d. O visiškai politines teises moterims – aktyvią ir pasyvią balsavimo teisę – anksčiausiai suteikė Suomija. Lietuvos Valstybės Taryba moterims rinkimų teisę suteikė 1919 m. lapkričio 20 d., priėmusi Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymą. Pasidžiaugti galime tuo, kad pasaulinėje spaudoje buvo ne kartą pažymima, kad Lietuvoje, kitaip nei kitose valstybėse, moterys labai lengvai realiai išsikovo politines teises⁷⁴.

Šiandien visuotinių rinkimų principas yra įtvirtintas Lietuvos Respublikos Konstitucijos straipsniuose, kurie reglamentuoja Seimo, taip pat Respublikos Prezidento bei vietos savivaldos

⁷²Deliberating in a Democracy. Ar balsavimas rinkimuose turėtų būti privalomas? http://www.google.lt/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&frm=1&source=web&cd=1&cts=1331282910121&ved=0CCUQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.pec.lt%2Fdoc%2F1t%2Fbalsavimas.doc&ei=1cNZT9HUMunN0QWo5vnFDQ&usg=AFQjCNFeXuFQnzMatZY18YOv1uAPS3JP2w&sig2=sCngIdQO0AeXrKqCA_nzwwg prisijungta: 2012-03-10.

⁷³ Hamburger J. James Mill on Universal Suffrage and the Middle Class. *The Journal of Politics*, Vol. 24, No. 1, (Feb., 1962). <http://www.jstor.org/stable/2126742> prisijungta: 2011-05-22.

⁷⁴ Lietuvos moterų visuomeninis judėjimas ir kova už politinį lygiateisiškumą XX amžiaus pradžioje <http://www.lis.lt/index.php?lang=LT&id=archyvas&TomasID=12&ArchyvasPSL=23&ArchyvasKiekis=1> prisijungta: 2012-03-09.

rinkimus: 55 str. 1 d., 78 str. 2 d., 119 str. 2 d. Visgi, šis principas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje nėra įvardinamas tiesiogiai. Tačiau Konstitucijoje vartojamas terminas „visuotinė rinkimų teisė“⁷⁵, darbo autoriaus manymu, ir yra rinkimų principo kildinimo šaltinis.

Pažymėtina, jog 2008 m. spalio 1 d. visuotinių rinkimų principą, savo nutarime buvo apibrėžęs Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. Tiesa, šis apibrėžimas nebuvo labai platus, o veikiau trumpas ir konkretus. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarime, visuotinės rinkimų teisės principas apibūdinamas kaip visų Lietuvos Respublikos piliečių, atitinkančių iš Konstitucijos ir jai neprieštaraujančių įstatymų kylančius reikalavimus (sąlygas), užtikrinimas teisės dalyvauti Seimo narių rinkimuose.⁷⁶ Anot T. Birmontienės, E. Jarašiūno bei kt. bendraautorių, - visuotinė rinkimų teisė reiškia, kad valstybėse, kuriose valdžios šaltiniu laikomi valstybės piliečiai, rinkėjų skaičius negali būti siaurinamas vadovaujantis kokiais nors požymiais (socialiniai, ekonominiai požymiai ar pan.), kuomet atskiri socialiniai sluoksniai būtų eliminuojami iš dalyvavimo rinkimuose⁷⁷.

Todėl darbo autoriaus manymu, visuotinės rinkimų teisės principas demokratinėse valstybėse gali, o ir privalo egzistuoti tik tuomet, kai nėra sudarytų jokių nepagrįstų apribojimų, išskiriančių piliečius pagal jų visuomenę padėtį, socialinius skirtumus ar kitokius požymius, kaip kilmė, turtinė padėtis, politinės pažiūros, lytis ar rasė.

Anot E. Šileikio, atsižvelgiant į dvejopą rinkimų teisės pobūdį, visuotinė rinkimų teisė siauruoju požiūriu apima kiekvieno aktyviają rinkimų teisę turinčio asmens galimybę būti įrašytam į rinkėjų sąrašus, gauti rinkimų biuletenį ir balsuoti, nepaisant jo lyties, turtinės padėties, išsilavinimo, tautybės, religijos, politinių pažiūrų ar kito neobjektyvaus rinkėjo vertinimo kriterijaus⁷⁸. Žvelgiant plečiamai į visuotinių rinkimų principo turinį, suprantame, kad taip pat kiekvienas asmuo, atitinkantis įstatymo reikalavimus, turi pasyviają rinkimų teisę, kuria naudojantis asmuo gali kelti savo kandidatūrą bei būti įregistruotas kandidatu rinkimuose. Atkreipiame dėmesį, kad pasyviaja rinkimų teise, taikant visuotinių rinkimų principą, naudojasi ne tik fiziniai, bet ir juridiniai asmenys - politinės partijos, kurios turi teisę pateikti kandidatų sąrašus, už kuriuos turi galimybę balsuoti rinkėjai.

Kita vertus, klaidinga būtų teigti, kad visuotinių rinkimų teisės yra absoliuti, kadangi visuotinių rinkimų principas nepaneigia ir tam tikrų apribojimų ir galimybių pasinaudoti tokia teisine galimybe. Teisiškai visuotinė rinkimų teisė – tai tokia galimybė dalyvauti rinkimuose, kuri neribojama turto bei sugebėjimų. Tačiau tai nereiškia, kad visi šalies piliečiai turi

⁷⁵ Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 164.

⁷⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 1 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 37 straipsnio 1 dalies (2008 m. balandžio 15 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai” // Valstybės žinios. 2008-10-04, Nr.114-4367.

⁷⁷ Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E., ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius, 2001. P. 625.

⁷⁸ Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P.164.

balsavimo teisę⁷⁹. Tam tikri įstatyminiai apribojimai yra būtini, kad rinkimų procesas išliktų demokratišku ir tikslingu. Todėl galima manyti, jog rinkimų teisė yra laikoma visuotine tik formaliai, kadangi faktiškai rinkimų teisė yra suteikiama piliečiams, kurie atitinka įstatymų reikalavimus, ir remiantis kuriais yra suteikta teisė balsuoti. Neatsitiktinai kalbant apie visuotinių rinkimų principą yra naudojamas terminas „rinkėjų korpusas“⁸⁰. Būtent piliečiai, turintys įstatymo suteiktą teisę balsuoti, ir sudaro minėtąjį rinkėjų korpusą. Šioje vietoje būtina paminėti Europos Sąjungos teisę bei jos reglamentavimą. Rinkimų į Europos Parlamentą ir vietos savivaldos atstovaujamasias institucijas atveju, asmenų, galinčių dalyvauti rinkimuose, ratas yra išplečiamas. Teisę balsuoti minėtų institucijų rinkimuose įgyja konkrečiame administraciniame vienetu nuolatos gyvenantys Europos Sąjungos valstybių piliečiai. Europos Parlamento rinkimų metu taikoma analogiška nuostata.

Darbo autoriaus manymu, atsižvelgiant į tai, kad visuotinių rinkimų principas nėra absoliutus, jis gali būti ribojamas dėl objektyvių priežasčių, kurias numatė įstatymų leidėjas. Visiškai natūralu, kad rinkimų teisėms yra taikomi konkretūs apribojimai, kurie yra susiję su tam tikrais reikalavimais, tokiais kaip amžius, pilietybė, neretai ir nuolatinė gyvenamoji vieta. Tačiau svarbu tai, kad visuotinė rinkimų teisė turi apimti visus asmenis, neatsižvelgiant į jų lytį, ir kurie yra sulaukę įstatymo numatyto amžiaus (pilnametystės) ir nuolat gyvena valstybės teritorijoje. Būtent todėl, pasak M. V. Baglaja, šiuolaikinėje demokratinėje visuomenėje visuotinė rinkimų teisė yra svarbiausias rodiklis parodantis rinkimų teisės demokratiškumo lygį.⁸¹

2.3. Rinkimų cenzai

Visuotinių rinkimų principą galima suprasti, kaip aktyviają ir pasyvią rinkimų teisę, kuri priklauso kiekvienam piliečiui, kuris yra sulaukęs įstatymo nustatyto amžiaus ir, kuris neserga jokia psichikos liga, o taip pat neturi kitų psichikos sutrikimų, kurie neleistų adekvačiai vertinti aplinkos ir priimti savarankiškų ir sąmoningų sprendimų.⁸² Rinkimų cenzai - tai valstybės konstitucijoje ir rinkimų įstatymuose numatytos sąlygos, kurias turi atitikti pilietis, norėdamas įgyti arba įgyvendinti aktyviają ar pasyviąją rinkimų teisę. Byloje *Hirst v. the United Kingdom* Europos Žmogaus Teisių Teismas, sutikdamas, kad tam tikri rinkimų cenzai yra būtini, yra pasisakęs, kad nustatant minimalaus amžiaus reikalavimą yra siekiama garantuoti asmenų,

⁷⁹ Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P.164.

⁸⁰ Seimo narių švytuoklė vėl krypsta į kairę <http://www.veidas.lt/seimo-rinkimu-svytuokle-vel-krypsta-i-kaire> prisijungta: 2012-03-09

⁸¹ Конституционное право зарубежных стран: учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности Юриспруденция / ред. Баглая М.В. и др. Москва, 2005. С. 238.

⁸² Автономов А.С. и др. / ред. Маклаков В.В. Зарубежное избирательное право: учебное пособие. Москва, 2003. С. 10.

dalyvaujančių rinkimų procese, brandumą arba tam tikromis aplinkybėmis rinkimų teisės turėjimas gali būti siejamas su tam tikrais kriterijais, pvz., gyvenamosios vietos, siekiant nustatyti turinčiuosius nenutrūkstamus ar glaudžius ryšius su atitinkama valstybe⁸³. Literatūroje yra išskiriami pozityvūs ir negatyvūs visuotinės rinkimų teisės cenzai. Pozityvūs rinkimų cenzai - tai tokios logiškai pagrįstos visuotinių rinkimų teisės ribojimo sąlygos, kurios nėra diskriminavimo pobūdžio. O štai negatyvūs cenzai – tai sąlygos rinkimo teisei realizuoti, kuriomis išreiškiama tam tikra diskriminacija. Tai lyties, turto, išsilavinimo cenzas (raštingumo cenzas), religiniai, moraliniai cenzai. Negatyvūs cenzai negali būti objektyviai pateisinami, jie prieštarauja visuotinių rinkimų principui, demokratijos esmei, todėl išsivysčiusiose, demokratinėse valstybėse nebenaudojami. Tuo tarpu amžiaus, pilietybės, sėslumo ir nesuderinamumo cenzai demokratinėse valstybėse yra visuotinių rinkimų principo sudėtinė dalimi.

Amžiaus cenzas yra pateisinamas tuo, kad tik sulaukęs tam tikro amžiaus asmuo sugeba suvokti ir įvertinti savo veiksmo, būtent balsavimo, kaip valios išraiškos svarbą ir reikšmę ne tik sau, bet ir visuomenei⁸⁴. Problema čia glūdi tame, nuo kokio amžiaus asmuo jau tikrai geba suvokti rinkimų teisės svarbą ir reikšmę. Per žemas amžiaus cenzas reiškia tai, kad teisė rinkti, bei būti išrinktam, bus suteikta asmeniui, dar nesugebančiam to padaryti. Tačiau tais atvejais, kuomet nustatomas aukštas amžiaus apribojimas, iš rinkėjų korpuso galima išbraukti labai didelę ir dažnai politiškai aktyvią ir linkusią į radikalius pakiteimus ar pertvarkymus visuomenės dalį. Ir nors dabar amžiaus cenzas dažniausiai yra siejamas su pilnametyste, visuotinių rinkimų rinkimų principo aušroje XIX a. politinio veiksnio amžius ne visuomet buvo sutapatinamas su pilietine pilnametyste ir svyravo nuo 20 (Šveicarija) iki 30 (Olandija) metų. Unikalus Danijos rinkimų įstatymas, teisę rinkti suteikęs nuo 30 metų amžiaus, o būti išrinktam – nuo 25 metų⁸⁵.

Dabar visose be išimties šalyse yra taikomas amžiaus apribojimas nepilnamečiams asmenims. Dėl to vaikai ir kiti nepilnamečiai asmenys iki tam tikros įstatymo nustatytos amžiaus ribos, iki kurios pagal nacionalinės teisės normas jie neįgyja civilinio teismo ir veiksnio, negali turėti jokių rinkimų teisių. Todėl natūralu, kad išsivysčiusiose pasaulio valstybėse amžiaus riba, nustatanti, kada asmuo įgyja teisę balsuoti, t.y. įgyja aktyviają rinkimų

⁸³ Žmogaus Teisių Teismo 2004 m. kovo 30 d. sprendimas byloje *Hirst v. the United Kingdom*.

⁸⁴ Конституционное право зарубежных стран: учебник для [студентов] вузов, [обучающихся по специальности Юриспруденция] / ред. Баглая М.В. и др.]. Москва, 2005. С. 242.

⁸⁵ Deliberating in a Democracy. Ar balsavimas rinkimuose turėtų būti privalomas? http://www.google.lt/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&frm=1&source=web&cd=1&cts=1331282910121&ved=0CCUQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.pec.lt%2Fdoc%2Flt%2Fbalsavimas.doc&ei=1cNzt9HUMunN0QW05vnFDQ&usg=AFQjCNFeXuFQnzMatZY18YOV1uAPs3JP2w&sig2=sCngIdQ00AeXrKqCA_nzwg prisijungta: 2012-03-10.

teisę, yra būtent pilnametystė. Kad ir kaip bebūtų, yra valstybių, kuriose asmenys balsavimo teisę įgyja ir anksčiau, tarkime 16 metų (Brazilija, Nikaragva, Kuba, Iranas)⁸⁶.

Nors Geros praktikos rinkimuose kodekse nurodoma, jog teisė būti išrinktam turėtų būti suteikiama tokio paties amžiaus kaip ir teisė balsuoti, bet ne vėliau kaip sulaukus 25 metų⁸⁷, derėtų pažymėti ir tai, kad gali būti taikomas skirtingas amžiaus kriterijus skirtingoms rinkimų rūšims. Dažniausiai valstybės nustato aukštesnę amžiaus ribą kandidatams į Prezidentus, ir jei valstybėje egzistuoja dvejų rūmų parlamentas, - tai ir į aukštesniuosius parlamento rūmus. Štai, Italijos Konstitucijos 58 straipsnio 2 dalis nurodo, jog „į Senatą gali būti renkami rinkėjai vyresni nei 40 metų“⁸⁸. Remiantis 84 straipsnio 1 dalimi, Prezidentu gali būti renkamas „ne jaunesnis kaip 50 metų Italijos pilietis, kuris turi visas civilines ir politines teises“⁸⁹. Aukštas amžiaus cenzas Lietuvoje yra taikomas tik renkant asmenis užimti svarbius valstybės postus, tokius, kaip valstybės vadovo postas. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 78 straipsnio 1 dalyje skelbiama, jog „Respublikos Prezidentu gali būti renkamas Lietuvos pilietis pagal kilmę, <...> jeigu jam iki rinkimų dienos yra suėję ne mažiau kaip keturiasdešimt metų“⁹⁰. Atkreiptinas dėmesys, jog renkant Seimo narius ar vietos savivaldos tarybų narius, yra taikomas žemesnis amžiaus cenzas, t. y. 25 ir 21 metų riba.

Paminėtini atvejai, kuomet valstybės nacionalinė teisė nustato ir viršutinę amžiaus ribą. Tokiais atvejais nacionalinės teisės aktais yra nurodomas amžius, nuo kuriuo asmuo nebeturi teisės kandidatuoti į valstybėje renkamus postus. Todėl yra taikomos panašios taisyklės, kaip ir nustatant valstybės tarnautojų atsistatydinimo pagrindus sulaukus pensijinio ar kito, ne mažesnio nei pensijinis, amžiaus. Visgi tokia viršutinė amžiaus riba nėra taikoma aktyviajai rinkimų teisei. Taikant tokį apribojimą, pagyvenusiems žmonėms būtų nepagrįstai apribota rinkimų teisė⁹¹.

Kitas svarbus cenzas – gyvenamosios vietos (sėslumo) cenzas – tai reikalavimas, kad rinkėjas ar renkamas asmuo tam tikrą laiką būtų išgyvenęs rinkimų apygardoje ar valstybės teritorijoje, kitose valstybėse - kad turėtų toje šalyje nuolatinę gyvenamąją vietą. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 56 ir 78 str. nustatytas pasyviosios rinkimų teisės sėslumo cenzas renkant Seimo narius bei Respublikos Prezidentą. Seimo nariu gali būti asmuo, kuris nuolat gyvena Lietuvoje, o Prezidentu - Lietuvos Respublikos pilietis, ne mažiau kaip trejus

⁸⁶ Конституционное право зарубежных стран: учебник для [студентов] вузов, [обучающихся по специальности Юриспруденция] / ред. Баглая М.В. и др.]. Москва, 2005. С. 242.

⁸⁷ Code of Good Practice in Electoral Matters. Guidelines and Explanatory Report. // CDL-STD(2003)034 [http://www.venice.coe.int/docs/2003/CDL-STD\(2003\)034-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2003/CDL-STD(2003)034-e.asp) prisijungta: 2012-03-10.

⁸⁸ Italijos Respublikos konstitucija. www.servat.unibe.ch/icl/it00000_.html prisijungta: 2012-03-10.

⁸⁹ Idem.

⁹⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės Žinios, 1992, Nr. 33-1014.

⁹¹ Europe's electoral heritage. CDL (2002) 7 rev. [http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDL\(2002\)007-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDL(2002)007-e.asp) prisijungta: 2011-08-02.

pastaruosius metus gyvenęs Lietuvoje. Vadovaujantis Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 2 str., savivaldybės tarybos nariu gali būti renkamas tik nuolatinis šios savivaldybės gyventojas. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 2 str. nustatyta, kad nuolat gyvenančiu Lietuvos Respublikoje laikomas Lietuvos Respublikos pilietis, kurio duomenys apie gyvenamąją vietą įrašyti Lietuvos Respublikos gyventojų registre, arba pilietis, kuris pagal Civilinį kodeksą pripažįstamas turinčiu nuolatinę gyvenamąją vietą Lietuvos Respublikoje.

Civiliniame kodekse yra nustatyti dviejų rūšių asmens nuolatinės gyvenamosios vietos nustatymo Lietuvoje kriterijai: objektyvieji ir subjektyvieji. Objektyvieji kriterijai: asmens pagrindinė (reali, faktinė) gyvenamoji vieta, jo darbo vieta, jo šeimos reali gyvenamoji vieta, kad čia, Lietuvoje, asmens nurodytoje gyvenamojoje vietoje prireikus jį gali rasti viešosios valdžios atstovai ir pan. Manome, kad svarbiausias objektyvus kriterijus – kad asmuo daugiausiai realiai gyvena Lietuvoje, o ne kurioje nors kitoje valstybėje. O subjektyviuoju kriterijumi yra asmens ketinimas Lietuvą pripažinti savo asmeninių, socialinių ir ekonominių interesų buvimo vieta⁹².

Reglamentavimas atrodytų aiškus, jei neatkreiptumėme dėmesio į kelis svarbius niuansus. Visų pirma į tai, kad Lietuvos pilietis laikinai išvykęs gyventi į kitą valstybę dėl to, kad jis yra Lietuvai toje valstybėje atstovaujantis pareigūnas, ar Lietuvos delaguotas pareigūnas į tarptautinę ar panašaus pobūdžio instituciją, negali būti laikomas nuolat negyvenančiu ar negyvenančiu Lietuvos Respublikoje, nors ir pagal CK įtvirtintus kriterijus jis negali būti laikomas nuolat gyvenančiu Lietuvoje. Diskusija šiuo klausimu buvo kilusi dėl Prezidentės Dalios Grybauskaitės. Esą ji negalinti kandatuoti į Prezidentus, kadangi faktiškai negyvenanti Lietuvoje pastaruosius tris metus, kaip to reikalaujo Lietuvos Respublikos Konstitucija. Pasak V. Sinkevičiaus, „taip aiškinant Konstituciją nepaisoma vienos iš pamatinių Konstitucijos aiškinimo taisyklių⁹³. Juk nė vienos Konstitucijos nuostatos negalima aiškinti taip, kad būtų paneigta kuri nors kita Konstitucijos nuostata, pagal Konstituciją įstatymais negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį asmuo įgyvendindams vieną teisę, prarastų galimybę įgyvendinti kitą Konstitucijoje nustatytą teisę⁹⁴. Tai, kad Vyriausioji rinkimų komisija nusprendė D. Grybauskaitei išduoti rinkėjų parašų rinkimų lapus įregistruoti kandidate į Prezidentus patvirtina, jog Vyriausioji rinkimų komisija būtent ir formuoja Konstitucinio Teismo nutarimais besivadovaujančią praktiką.

⁹² Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga. Asmenys. Vilnius: Justitia, 2002, P. 41.

⁹³ Sinkevičius V. Parlamento teisės studijos. Mykolo Romerio universitetas. 2011. P. 72.

⁹⁴ Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 6 d., nutarimas „Dėl valdininkų teisės į nuosavybę“ // Valstybės žinios, 1997-05-09, Nr. 40-977.

Problema gali iškilti kalbant ne tik kalbant apie Lietuvos delaguotas pareigūnas į tarptautinę ar panašaus pobūdžio instituciją kuomet yra akivaizdu, kad jie faktiškai gyvena užsienio valstybėje, bet ir apie tą asmenų kategoriją, kuri apskritai neturi gyvenamosios ar yra nedeklaravę gyvenamosios vietos. Pasyvios rinkimų teisės problema šiuo atveju būtų tik hipotetinė, tuo tarpu žiūrint per aktyvios rinkimų teisės įgyvendinimo prizmę, susiduriame su jos įgyvendinimo problema. Viena vertus, jie neturėtų prarasti konstitucinės rinkimų teisės, tačiau, iš kitos pusės, gyvenamosios vietos faktas yra svarbus lygių rinkimų principo įgyvendinimo kriterijus (kalbama kitame skyriuje). E. Šileikis mano kad, „įstatymiškai leidis balsuoti rinkėjams, kurių gyvenamoji vieta nežinoma, būtų sudarytos prielaidos pažeisti lygių rinkimų principą (tas pats rinkėjas galėtų balsuoti keliose rinkimų apylinkėse). Atsižvelgiant į tai, pateiktą įstatyminių reglamentavimą [kuomet balsuoti leidžiama pagal gyvenamosios vietos deklaravimą – aut. pat.] galima laikyti konstitucingu“⁹⁵.

Sėslumo cenzo apribojamas dažniausiai yra taikomas renkant vietos valdžios institucijas. Nuolatinis gyvenimas administraciniame vienete yra susiejamas su laiku. Anot P. Garrone, renkant vietos valdžios institucijas, laiko termino nederėtų priimti ilgesnio nei keli mėnesiai, nes kitaip tai galėtų prieštarauti visuotinių rinkimų principui.⁹⁶

Įvairių šalių valstybių konstitucijose taip pat galima aptikti tam tikrų reikalavimų, kuomet asmenys, kurie kandiduoja į vietos atstovaujamosios valdžios institucijas, būtų išgyvenę konkretų laiką konkrečioje teritorijoje arba toje teritorijoje, kurioje yra keliami kandidatūra. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 119 straipsnio 2 dalies nuostatas, pažymėjo, kad tiek pasyvioji, tiek aktyvioji rinkimų teisė renkant vietos savivaldos atstovaujamasias institucijas yra siejama būtent su asmens nuolatinio gyvenimu atitinkamame administraciniame vienete. Todėl įstatymų leidėjas turi konstitucinę pareigą įstatymu nustatyti asmens nuolatinio gyvenimo atitinkamame administraciniame vienete fakto nustatymo tvarką. Tai leis savivaldybių tarybų ir savivaldybių tarybų nariais rinkti tik tuos asmenis, kuriuos galima pagrįstai laikyti nuolatiniais atitinkamų administracinių vienetų gyventojais.⁹⁷

Paminėtinas ir pilietybės cenzas, reiškiantis, kad tik tam tikros valstybės piliečiai gali dalyvauti rinkimuose (naudotis aktyviaja ir pasyviaja rinkimų teisėmis) renkant nacionalines atstovaujamasias institucijas. Ši nuostata išplaukia iš teiginio, kad politines ir pilietines teises gali turėti tik piliečiai, asmenys, kuriuos su valstybe saisto teisiniai pilietybės santykiai. Tačiau,

⁹⁵ Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.

⁹⁶ Garrone P. The Constitutional Principles of The Electoral Law. // New trends in electoral law in a pan-European context. CDL-STD(1998)025 [http://www.venice.coe.int/docs/1998/CDL-STD\(1998\)025-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/1998/CDL-STD(1998)025-e.asp) prisijungta: 2011-08-03.

⁹⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas „Dėl savivaldos atstovaujamųjų ir vykdomųjų institucijų kompetencijos“. // Valstybės žinios. 2003-02-25, Nr. 19-828.

svarbu atkreipti dėmsį į tai, kad pilietybės cenzas gali būti taikomas ne visiems rinkimams. Pavyzdžiui, jis nėra taikomas rinkimams į savivaldybių tarybas, kadangi visuotinė rinkimų teisė yra siejama ne su pilietybe, bet su asmens buvimu nuolatiniu savivaldybės gyventoju⁹⁸.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 56 straipsnis skelbia, jog Seimo nariu gali būti renkamas Lietuvos Respublikos pilietis, kuris nesusijęs priesaika ar pasižadėjimu užsienio valstybei. Konstitucinis Teismas yra pasisakęs, kad, tokie reikalavimai yra pagrįsti ir taikytini, nes „tautai atstovauja tik tos valstybės piliečiai, žinantys ir sugebantys išreikšti savo bendrapiliečių lūkesčius bei interesus, suvokiantys ir galintys formuoti savo valstybės politinę valią“⁹⁹. Kaip tada su dvigubą pilietybę turinčiu asmeniu: ar galime laikyti, kad jis atitinka pilietybės reikalavimus?

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 1998 m. lapkričio 11 d. nutarime yra pabrėžęs, kad „svarbiausias būdas konstitucinei sąlygai – būti nesusijusiam priesaika ar pasižadėjimu užsienio valstybei – įvykdyti yra užsienio valstybės pilietybės atsisakymas“. Atsižvelgiant į tai, kad dviguba pilietybė automatiškai susieja asmenį ne tik su Lietuva, bet ir su kita valstybe, kas jau prieštarauja imperatyvui būti nesusijusiam priesaika ar pasižadėjimu užsienio valstybei, darbo autorius manymu, kad pagrįstai teisinėje literatūroje laikomasi pozicijos, kad Seimo nario dviguba pilietybė „iš esmės neatitinka Konstitucijos reikalavimo, kad kandidatas į Seimo narius būtų politiškai – teisiškai nesusijęs su kita valstybe“¹⁰⁰. Vadinasi, dviguba pilietybė neatitinka pilietybės cenzo reikalavimo, ir jei asmuo turintis dvigubą pilietybę nori realizuoti savo pasyvią rinkimų teisę, jis privalo atsisakyti kitos valstybės pilietybės. Pagal Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą „kandidatai, kurie yra davę kitų valstybių piliečio priesaiką, turi raštu jos atsisakyti“ todėl užtenka, kad kandidatas į Seimo narius vienam iš Vyriausiosios rinkimų komisijos narių įteiktą raštišką užsienio valstybei duotos priesaikos atsisakymą, o Vyriausiosios rinkimų komisijos narys tokį atsisakymą priimtų¹⁰¹. Tačiau V. Sinkevičius nesutinka tokia praktika ir mano, kad nuostata „kandidatai, kurie yra davę kitų valstybių piliečio priesaiką, turi raštu jos atsisakyti“ „visais atvejais, *inter alia* reiškia, kad davęs kitos valstybės piliečio priesaiką asmuo apie tai, jog atsisako minėtos priesaikos, turi raštu pranešti ne kuriai nors Lietuvos valstybės institucijai (*ne tik* kuriai nors Lietuvos valstybės institucijai), o tos valstybės, kuriai asmuo davė valstybės piliečio priesaiką, institucijai“¹⁰². Darbo autoriaus manymu, šio mokslininko pozicija yra pagrįsta ir logiška. Juk būtent užsienio

⁹⁸ Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymas 2 straipsnis.

⁹⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. lapkričio 11 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 38 straipsnio 4 dalies ir Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 36 straipsnio 4 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“// Valstybės žinios. 1998-11-18, Nr. 100-2791.

¹⁰⁰ Šileikis E. Aktualūs Seimo kворumo ir Seimo nario dvigubos pilietybės klausimai // Teisė. 2003, Nr. 43, P.193.

¹⁰¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1992 m. lapkričio 12 d. sprendimas.

¹⁰² Sinkevičius V. Parlamento teisės studijos. Mykolo Romerio universitetas. 2011. P. 87.

valstybė pati ir turi priimti sprendimą „panaikinti“ šio asmens ir tos valstybės ryšį. Darbo autorius mano, kad Lietuvos valstybė nėra subjektas nutraukti tuos santykius, kurių šalimi ji nėra. Priimdama tokį sprendimą, galima sakyti, ji „kišasi“ į kitos valstybės vidaus reikalus.

Pilietybės cenzo specifika pasireiškia ir kalbant apie rinkimus į Europos Parlamentą. Jei kalbėsime apie pilietybės cenzą rinkimų į Europos Parlamentą prasme, tai turėsime pateikti kitokį, specifiniams rinkimams taikomą, pilietybės cenzo reikalavimą. Juk Rinkimų į Europos Parlamentą teisę turi ne tik Lietuvos Respublikos piliečiai, bet ir kitų Europos Sąjungos valstybių narių piliečiai, nuolat gyvenantys Lietuvoje, kuriems rinkimų dieną yra sukakę 18 metų. Lygiai taip pat Europos Parlamento nariu gali būti renkamas ir Lietuvos Respublikos pilietis, ir/ar kitas Lietuvoje nuolat gyvenantis Europos Sąjungos valstybės narės pilietis. Tikrai šiuo atveju kandidatas į Europos Parlamento narius rinkimų dieną turi būti ne jaunesnis kaip 21 metų^{103, 104}. Vadinasi, šio darbo autoriaus manymu, pilietybės cenzas rinkimų į Europos Parlamentą prasme, turėtų būti suvokiamas ne kaip nacionalinės pilietybės, o ES pilietybės reikalavimo taikymas.

Ir štai S. Vindrinskaitė atkreipia mūsų dėmesį į tai, kad pilietybės cenzo koncepcija nėra statiška. Anot S. Vidrinskaitės pagrindinės šio cenzo vystymosi tendencijos yra susijusios su tuo, kad rinkimų teisės realizavimas išimtinai nesiejamas su Lietuvos Respublikos pilietybe. Lietuvai siekiant narystės Europos Sąjungoje ir įstojus į šią regioninę organizaciją kito valstybės nuostatos dėl tradiciškai politinės teisės – rinkimų teisės – teisinio reguliavimo. Vietos bendruomenės atstovavimo lygiu buvo atsisakyta reikalauti pilietybės asmenims, siekiantiems dalyvauti rinkimuose tiek įgyvendinant aktyviają, tiek pasyviają rinkimų teisę. Todėl autorė teigia, kad rinkimų teisė tampa ne vien politine, bet iš dalies ir pilietine teise, jeigu laikysimės tradicinės nuostatos klasifikuoti žmogaus teises į pilietines, politines, ekonomines, socialines ir kultūrinės¹⁰⁵.

Jei aukščiau minėti cenzai yra taikomi tiek aktyviai, tiek pasyviai rinkimų teisei, tai nesuderinamumo cenzas taikomas tik pasyviajai rinkimų teisei. Šis cenzas reiškia, kad negali būti išrinktas asmuo, kuris jau užima tam tikras pareigas, turi tam tikrą renkamą mandatą, pašalintas iš pareigų apkaltos proceso tvarka ar užsiima tam tikra veikla. Plačiausiai žinomas nesuderinamumo cenzo pavyzdys – dvigubo mandato draudimas rinkimuose į Europos

¹⁰³ Lietuvos Respublikos rinkimų į Europos Parlamentą įstatymas. // Valstybės žinios. 2003, Nr. 115-5192.

¹⁰⁴ Apie Europos Parlamentą ir jo rinkimus. [¹⁰⁵ S. Vidrinskaitė. Rinkimų sistemos specifika ir raida Lietuvoje // Jurisprudencija, 2007 11\(101\); P. 43.](https://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:2V4CQD8I-N0J:ec.europa.eu/lietuva/documents/europos_pamoka_apie_ep_rinkimus.pdf+&hl=lt&gl=lt&pid=bl&srcid=ADG EESjcsiALPkyBPUSdZXgYpVwj0H2uS3GBLig_KTZqjgHb5JyHIIIbiCVbFcmoKScXhaZS4E0II0zLutuXAUr5nk6SJYm1H7YQwoJL_9vtJWMagGCQGx9BQ3hfo2y0SaoHxawZI&sig=AHIEtbQTupx5_aOw7k8hpnkSEByj iZ2GWg prisijungta: 2012-03-19.</p></div><div data-bbox=)

Parlamentą¹⁰⁶. O įdomių ir probleminių šio cenzo aspektų surasime Seimo rinkimų įstatyme. Jame nustatyta, kad Seimo nariais negali būti renkami asmenys, kurie, likus 65 dienoms iki rinkimų, yra nebaigę atlikti bausmės pagal teismo paskirtą nuosprendį, taip pat asmenys, teismo pripažinti neveiksniais arba nepakaltinamais, asmenys kuriuos Seimas apkaltos proceso tvarka pašalino iš užimamų pareigų ar panaikino jų Seimo nario mandatą. Seimo nariais negali būti renkami teisėjai, kol eina šias pareigas, taip pat asmenys, rinkimų dieną atliekantys privalomąją karą arba alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą, taip pat likus 65 dienoms iki rinkimų neišėję į atsargą profesinės karų tarnybos kariai arba statutinės institucijos ir įstaigos pareigūnai ar asmenys, kurie pagal specialius įstatymus ar statusus negali dalyvauti politinių partijų veikloje¹⁰⁷. Toliau bus analizuojami tik probleminiai Seimo rinkimų įstatymo aspektai.

Pirmasis Seimo rinkimų įstatymo numatytas apribojimas yra siejamas su nuosprendžiu paskirtos bausmės vykdymu. Kadangi asmeniui bausmė nuosprendžiu gali būti paskirta tik baudžiamojo proceso tvarka už padarytą nusikalstamą veiką, tai šis apribojimas negali būti siejamas su administracine asmens atsakomybe. Tik: ar asmuo yra laikomas baigusių atlikti paskirtą bausmę, jei teismas atidėjo paskirtos bausmės vykdymą, jei teismas asmenį, atliekantį laisvės atėmimo bausmę, lygtinai atleido nuo paskirtos bausmės prieš terminą, jei asmuo nuo visos ar dalies bausmės atlikimo atleidžiamas amnestijos įstatymu ar Prezidento dekretu? Į dalį klausimų atsakė Lietuvos Aukščiausias Teismas savo konsultacijoje konstatuodamas, kad „asmuo, kuris remiantis BK 54 str. buvo lygtinai atleistas nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą, iki pasibaigiant laikui negali būti laikomas baigusių atlikti teismo nuosprendžiu paskirtą bausmę, nes nuo neatliktos bausmės dalies jis yra atleistas negalutinai. Jei toks asmuo neatliktos bausmės laikotarpiu padaro naują nusikalstamą veiką, neatliktą bausmės dalį jis privalo atlikti – neatliktoji bausmė visiškai ar iš dalies pridedama prie bausmės, paskirtos už naują nusikaltimą (BK 43 str.). Taigi, asmuo laikomas visiškai atlikęs laisvės atėmimo bausmę tik pasibaigus nuosprendžiu paskirtos bausmės laikui“¹⁰⁸. Kadangi ne tik asmuo, lygtinai atleistas nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą, bet ir asmuo, kuriam bausmės vykdymas atidėtas, išlieka saistomas atitinkamų tam tikrų reikalavimų, už kurių nevykdymą jam gali būti taikomos atitinkamos poveikio priemonės, o valstybės baudžiamosios jurisdikcijos „uodega“ vis dar seka paskui tokį asmenį, tai, darbo autoriaus manymu, laikyti kad toks asmuo nepažeidžia nesuderinamumo cenzo, būtų ydinga. Tuo tarpu, jei asmuo nuo bausmės

¹⁰⁶ Apie Europos Parlamentą ir jo rinkimus. https://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:2V4CQD8I-N0J:ec.europa.eu/lietuva/documents/europos_pamoka_apie_ep_rinkimus.pdf+&hl=lt&gl=lt&pid=bl&srcid=ADG EESjesiALPkyBPUSdZXgYpVwj0H2uS3GBLig_KTZqjgHb5JyHIIIbiCVbFcmoKScXhaZS4E0II0zLutuXAU5nk6SJYm1H7YQwoJL_9vtJWMagG-CQGx9BQ3hfo2y0SaoHxawZI&sig=AHIEtbQTupx5_aOw7k8hpnkSEByjiZ2GWg prisijungta: 2012-03-19.

¹⁰⁷ Seimo rinkimų įstatymo 2 straipsnis.

¹⁰⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. rugsėjo 1 d. konsultacija B3-155 .

besąlygiškai atleidžiamas amnestijos įstatymu ar Prezidento dekretu, darbo autoriaus manymu, toks asmuo atitinka Seimo rinkimų įstatymo nuostatas, kadangi tokiu atveju laikomas atlikusiu bausmę.

Konstitucinis Teismas 2004 m. gegužės 25 d. nutarime konstatavo, kad asmuo, kuris už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą, apkaltos proceso tvarka buvo pašalintas iš užimamų pareigų ar buvo panaikintas jo Seimo nario mandatas, niekada negali būti renkamas Seimo nariu, negali užimti pareigų, kurių ėjimo pradžia susijusi su Konstitucijoje numatytos priesaikos davimu¹⁰⁹. Kita vertus, Europos Žmogaus Teisių Teismas 2006 m. sausio 6 d. priėmė sprendimą, kuriame konstatavo, kad draudimas asmeniui, kuris buvo pašalintas iš Respublikos Prezidento pareigų už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą ar priesaikos sulaužymą, bent kada ateityje būti renkamam Seimo nariu yra nesuderinamas su Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Pirmojo protokolo 3 str.¹¹⁰. Nors EŽTT nusprendė, kad toks teisės būti renkama apribojimas yra per griežtas, visgi šis draudimas išlieka ir gali būti panaikintas tik pakeistus Konstituciją. Svarbu atkreipti dėmesį ir į tai, kad jau kitokie teisiniai padariniai asmeniui kyla tuomet, kai jis apkaltos proceso tvarka buvo pašalintas iš užimamų pareigų ar buvo panaikintas jo Seimo nario mandatas ne už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą, bet už nusikaltimo padarymą, kuriuo nebuvo nei šiurkščiai pažeista Konstitucija, nei sulaužyta priesaika. Tokiu atveju turi būti vadovaujama Konstitucijos 56 str. 2 d. nuostata, kad asmuo, kuris buvo teismo nuteistas už nusikaltimo padarymą ir atliko jam teismo nuosprendžiu paskirtą bausmę, gali būti renkamas Seimo nariu¹¹¹.

2.4. Lygių rinkimų teisės principas

Lygių rinkimų teisės principas yra glaudžiai susijęs su asmenų lygiateisiškumo principu. Konstitucijos 29 straipsnio nuostata, skelbianti, jog „įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs“ pažymi reikalavimą, jog šalies teisėje pagrindinės teisės ir pareigos kiekvienam asmeniui turi būti įtvirtintos lygiai su kitais, be jokių išimčių.¹¹²

Tokia konstitucinė nuostata įtvirtina draudimą diskriminuoti asmenis dėl lyties, rasės, religijos, tautybės, kilmės, pažiūrų ar kitais pagrindais, t. y. vienai asmenų grupei suteikti palankesnes teises nei kitai grupei. Jei visuotinės rinkimų teisės principas savo esme reiškia,

¹⁰⁹ Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas „Dėl Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo“ // Valstybės žinios, 2004-05-26, Nr. 85-3094.

¹¹⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2011 m. sausio 6 d. sprendimas byloje *Paksas v. Lithuania*.

¹¹¹ Sinkevičius V. Parlamento teisės studijos. Mykolo Romerio universitetas. 2011. P. 114.

¹¹² Abramavičius A. Asmenų lygiateisiškumo principo interpretavimas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. // Jurisprudencija. 2006, Nr.12(90); 42–50.

kad rinkėjų korpusas negali būti siaurinamas remiantis socialiniais požymiais, tai lygi rinkimų teisė turi būti suprantama, kaip viso rinkėjų korpuso, neatsižvelgiant į socialinius požymius, lygiateisiškumas formuojant valstybinės valdžios institutus. Tai reiškia, kad rinkėjas neatsižvelgiant į jo amžių, rasę, tautybę, religiją, turimą nuosavybę, išsilavinimą bei kitus asmeninius požymius, galėtų daryti vienodą įtaką atstovaujamosios valdžios formavimui. Šios teorinės nuostatos yra patvirtinamos ir pabrėžiamos ne tik įstatymų leidėjų, bet ir konstitucinę kontrolę vykdančių institucijų. Antai Prancūzijos Konstitucinė Taryba konstatuoja, kad pilietybė suteikia identišką sąlygą visiems, kurie nėra išskirti dėl amžiaus, neveiknumo ar tautybės (*nationality*), rinkti ir būti išrinktiems.¹¹³

Bent koks konstitucinis piliečių, kurie naudojami ir aktyviaja, ir pasyviaja rinkimų teise skirstymas į skirtingas grupes turi būti laikomas prieštaraujančiu Konstitucijai. Lietuvos Respublikos Konstitucijos kūrėjai įtvirtindami atstovaujamojo valstybės valdžios institucijų formavimo tvarką, nustatė, kad jas sudaro asmenys renkami visuotine, lygia, tiesiogine rinkimų teise ir slaptu balsavimu.¹¹⁴ Tuo tarpu Konstitucijos 29 straipsnyje įtvirtinta imperatyvi nuostata, kuri draudžia žmogaus teisių varžymą, o taip pat ir privilegijų ar lengvatų suteikimą atsižvelgiant į asmens lytį, tautybę, rasę, socialinę padėtį, kalbą, kilmę, tikėjimą, įsitikinimus ar pažiūras. Taigi, negali būti suteikiama jokių lengvatų, ar sudaromi tam tikri varžymai.

Todėl lygi rinkimų teisė suponuoja, jog jokiais iš nurodytų pagrindų negali būti apribota galimybė pasinaudoti aktyviaja ir pasyviaja rinkimų teise. Negali būti ir sudaroma pranašesnė formali teisinė padėtis įgyvendinant minėtas teises. O, pasak В.В. Маклаков, norint užtikrinti lygių rinkimų teisės principo įgyvendinimą, būtina laikytis trijų sąlygų:¹¹⁵

- 1) kiekvienas rinkėjas turi vienodą balsų skaičių;
- 2) kiekvienas kandidatas turi atstovauti vienodą rinkėjų skaičių;
- 3) rinkėjų negalima skaidyti į grupes pasižyminčias rasiniais, religiniais, turtiniais bruožais bei tokioms grupėms nustatyti skirtingus renkamų atstovaujamojo organų narių skaičius.

Šios trys sąlygos parodo, jog lygi rinkimų teisė yra suvokiama nevienareikšmiškai. Iš vienos pusės ji yra susijusi su asmenimis turinčiais rinkimų teisę, iš kitos pusės – su renkamųjų valdžios organų nariais.

¹¹³ Prancūzijos Konstitucinės Tarybos 1982 m. lapkričio 18 d. sprendimas Nr.82-146 // http://www.conseilconstitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/root/bank_mm/anglais/a82146dc.pdf prisijungta: 2011-10-02.

¹¹⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucijos 55 straipsnio 1 dalis, 78 straipsnio 2 dalis ir 119 straipsnio 2 dalis. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės Žinios, 1992, Nr. 33-1014.

¹¹⁵ Маклаков В.В. Избирательное право и избирательные системы буржуазных и развивающихся стран : учебное пособие. Москва, 1987. С.21.

Darbo autorius pažymi, jog įstatymų leidėjas turi užtikrinti ne tik pradinę asmenų lygybę, bet ir lygybę viso proceso metu. Todėl lygių rinkimų principas gali būti aiškinamas formaliuoju ir materialiuoju aspektais. Tokį skirstymą galima aptikti ir rusų literatūroje. Panašus lygios rinkimų teisės principo traktavimas sutinkamas ir vakarų mokslininkų darbuose bei Geros praktikos rinkimuose kodekse.

Lygių rinkimų teisės principui galima suteikti trejopą pobūdį:¹¹⁶

- a) lygios rinkimų teisės (formalioji lygybė);
- b) lygi rinkėjų balsų sprendžiamoji galia;
- c) ir galimybių lygybė (pastarieji – materialioji lygybė).

Formaliuoju aspektu lygi rinkimų teisė yra susijusi su teisine lygybe. Formalus lygių rinkimų principas reiškia, kad kiekvienas pilietis, dalyvaujantis rinkimuose, nepriklausomai nuo amžiaus, lyties, rasės, tautybės, visuomeninės ir socialinės padėties ar kitų požymių, turi vienodą balsų skaičių. Taigi vienas rinkėjas turi vieną balsą, arba jei yra suteikiami keli balsai, tai kiekvienam rinkėjui turi būti suteikiamas vienodas skaičius balsų. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų įstatymo 3 straipsnis nustato, kad kiekvienam rinkėjui yra suteikiamas vienas sąrašo balsas ir penki papildomi – pirmumo balsai.¹¹⁷

Vakarų Europos konstitucionalistai sutartinai nurodo, jog lygūs rinkimai neįmanomi, jeigu tik tam tikrai rinkėjų grupei bus suteikiami keli balsai, arba bus leidžiama balsuoti kelis kartus. Remiantis P. Garrone, - vienas rinkėjas turi vieną ir tik vieną balsą.¹¹⁸ Tokį pat požūrį aptinkame ir Geros praktikos rinkimuose kodekse, kuris nustato, jog kiekvienas rinkėjas turi tik vieną balsą, o jei rinkimų sistema sudaro sąlygas turėti daugiau nei vieną balsą, - kiekvienas rinkėjas turi turėti vienodą balsų skaičių.¹¹⁹

E. Šileikis formalųjį lygių rinkimų principo pobūdį vertina truputi kitaip. Autorius teigia, jog visi rinkimų proceso dalyviai – rinkėjai, kandidatai, juos iškėlusios politinės partijos ar vertinančios visuomenės informavimo priemonės – turėtų turėti lygias teises (ne faktines finansines ar organizacines) galimybes vykdyti rinkimų agitaciją, apskūsti rinkimų komisijų sprendimus, stebėti, kaip skaičiuojami balsai, ir pan.¹²⁰ Konstitucinis lygiateisiškumo principas kuomet rinkėjai, dalyvaujantys rinkimuose, yra lygūs ir nei vienai rinkėjų grupei negali būti suteikiamas pranašumas prieš kitus rinkėjus, būtent ir formuoja formalią rinkimų lygybę.

¹¹⁶ Автономов А.С. и др. / ред. Маклаков В.В. Зарубежное избирательное право: учебное пособие. Москва, 2003. С.12.

¹¹⁷ Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymas // Valstybės žinios. 2003, Nr. 17-711.

¹¹⁸ Europe's electoral heritage. CDL (2002) 7 rev. [http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDL\(2002\)007-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDL(2002)007-e.asp) prisijungta: 2011-10-02.

¹¹⁹ 2.1 punktas. Code of Good Practice in Electoral Matters. Guidelines and Explanatory Report. // CDLSTD(2003)034 [http://www.venice.coe.int/docs/2003/CDL-STD\(2003\)034-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2003/CDL-STD(2003)034-e.asp) prisijungta: 2011-10-02.

¹²⁰ Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 169.

Primenant tai, kad rinkimų teisė gali būti suprantama tiek aktyviaja, tiek pasyviaja prasmėmis, galima teigti, jog lygių rinkimų principas reiškia ir tai, kad kiekvienas asmuo, įgyvendinantis pasyviają rinkimų teisę, turi turėti lygias galimybes kandidatuoti su kitais asmenimis. Kandidatų lygybė užtikrinama nustatant tas pačias sąlygas ir reikalavimus kandidatams pasinaudoti pasyviaja rinkimų teise, registruotis, vykdyti priešrinkiminę agitaciją, dalyvauti skaičiuojant balsus ir nustatant rinkimų rezultatus.

Žvelgiant materialiuoju aspektu, lygi rinkimų teisė yra siejama su proceso lygybe. Materialusis rinkimų teisės aspektas išreiškia tai, kad vieno rinkėjo balsas yra lygus kito rinkėjo balsui. Pažymėtini ir rusų autoriai, kurie teigia, jog kiekvieno rinkėjo balsas turi vienodą lemiamąjį svorį, kai vienas atstovaujamojo organo narys yra renkamas to paties rinkėjų skaičiaus kaip ir kiekvienas kitas atstovaujamojo organo narys¹²¹.

Tačiau ar vien tai, kad kiekvienas atstovaujamojo organo narys yra renkamas to paties rinkėjų skaičiaus kaip ir kiekvienas kitas atstovaujamojo organo narys bent koku atveju reiškia, kad materialiuoju požiūriu lygių rinkimų principas yra įgyvendinams tinkamai? Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 42 str. 2 d. nurodyta, kad „asmuo, įrašytas į kandidatų sąrašą daugiamandatėje rinkimų apygardoje, turi teisę tuo pat metu būti iškeltas kandidatu į Seimo narius ir vienoje vienmandatėje rinkimų apygardoje“. E. Šileikis čia pastebi lygių rinkimų principo plačiuoju požiūriu pažeidimą, kadangi politinės partijos valia į kandidatų sąrašą įtrauktas asmuo, išsikėlęs ar partijos iškeltas kandidatu ir vienmandatėje rinkimų apygardoje, atsiduria palankesnėje teisinėje padėtyje, palyginti su save iškėlusiu asmeniu, neįtrauktu į partijos kandidatų sąrašą¹²². Šio autoriaus nuomonei gali oponuoti ta pozicija, kad kiekvienas pasyviosios rinkimų teisės subjektas gali siekti būti įtrauktu į atitinkamą kandidatų sąrašą, ir todėl laikytina, kad pati savaimė ši nuostata nepažeidžia lygių rinkimų principo esmės. Tačiau, darbo autorius, sutikdamas su E. Šileikio pozicija, atkreipia dėmesį į tai, kad kiekvienas asmuo turi teisę rinktis priklausyti jam politinei partijai ar ne. Ir nuo pasirinkto šios teisės realizavimo varianto neturi priklausyti jo galimybė papildomai kelti savo kandidatūrą ir vienoje vienmandatėje apylinkėje. Esant tokiai priklausomybei vienos teisės (teisė kelti kandidatūrą priklausant politinei partijai) turinys išplečiamas, kitos (teisė kelti kandidatūrą nepriklausant politinei partijai) – susiaurinamas.

Anot S. Vidrinskaitės lygių rinkimų teisės principas neturi būti skaidomas į formalųjį ir materialųjį.¹²³ Mokslininkė pateikia apibrėžimą, atitinkantį Seimo rinkimų įstatymo 3 straipsnį, bylojantį, jog „kiekvienas turintis teisę rinkti Lietuvos Respublikos pilietis turi po vieną balsą

¹²¹ Автономов А.С. и др. / ред. Маклаков В.В. Зарубежное избирательное право: учебное пособие. Москва, 2003. С. 13.

¹²² Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.

¹²³ Vidrinskaitė S. Rinkimų sistemos specifika ir raida Lietuvoje // Jurisprudencija. 2007 Nr.11 (101); 42-49.

vienmandatėje ir daugiamandatėje rinkimų apygardose, o šie balsai yra lygiaverčiai kiekvieno kito, turinčio teisę rinkti, piliečio balsams. Kiekvienas rinkėjas turi lygią teisę pareikšti savo nuomonę dėl kandidatų, įrašytų į tą kandidatų sąrašą, už kurį jis balsuoja daugiamandatėje rinkimų apygardoje, o ši nuomonė yra lygiavertė kiekvieno kito balsavusio už šį sąrašą rinkėjo nuomonei“. Šioje formuluotėje konstruojama nuostata, jog kiekvieno atskiro rinkėjo balso svoris turi būti prilyginamas bet kurio kito rinkėjo balso svoriui.

Darbo autorius pažymi, jog teorinis diskursas dėl lygių rinkimų teisės skaidymo į formaliąją ir materialiąją nėra toks svarbus. Svarbu yra tai, kad visuotinai pripažįstama ir materialioji šios teisės pusė: jog rinkimai yra lygūs, kuomet konkretus gyventojų skaičius vienoje rinkimų apygardoje renka tokį patį atstovų skaičių kaip ir toks pats rinkėjų skaičius kitoje rinkimų apygardoje. O kuomet yra renkamas vienasmenis atstovaujамasis organas, tai kiekvieno rinkėjo balsas privalo būti lygus bet kurio kito rinkėjo balsui: Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 4 straipsnis, byloja apie tai, kad kiekvienas Lietuvos Respublikos pilietis, turintis teisę rinkti Respublikos Prezidentą, rinkimuose turi vieną balsą¹²⁴.

Geros praktikos rinkimuose kodeksas nustato, kad lygi rinkėjų balsų sprendžiamoji galia reiškia, kad renkamo atstovaujamojo organo vietos būtų vienodai padalintos visoms rinkimų apygardoms.¹²⁵ Visų pirmausia, tokia taisyklė privalo būti taikoma vykdant rinkimus į parlamentą arba jei parlamentą sudaro dveji rūmai, tuomet į piliečių atstovų rūmus ar regioninės bei vietos valdžios atstovaujamuosius organus.

Atkreiptinas dėmesys, jog teritorija turi būti išdalyta tokiu būdu, kad vietos būtų tolygiai paskirstomos, atsižvelgiant į konkrečius kriterijus, tokius, kaip gyventojų skaičius, piliečių taip pat ir etninių mažumų atstovų skaičius, registruotų rinkėjų skaičius, realiai rinkimuose balsuojančių rinkėjų skaičius ir pan.

Kadangi rinkimų apygardų ribų nustatymas yra svarbus lygios rinkimų teisės principo įgyvendinimui, tai formuojant rinkimų apygardų teritorijų ribas derėtų atsižvelgti ir į geografinius kriterijus, taip pat administracinį ar net istorinį suskirstymą. Anot JAV Aukščiausiojo Teismo, „jeigu rinkiminių apygardų ribos būtų braižomos taip, kad dalies rinkėjų balsai įgytų didesnę sprendžiamąją galią nei kitų, būtų pažeista ne tik lygi rinkimų teisė, bet ir lygaus atstovavimo principas“¹²⁶. Teismas pažymi ir tai, kad, kad Atstovų rūmai, pagal savo prigimtį įtvirtintą Konstitucijoje, turi atstovauti visiems žmonėms, kai vienas rinkėjas yra visiškai lygus kitam rinkėjui.

¹²⁴ Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymas // Valstybės žinios. 1993, Nr. 2-29.

¹²⁵ Europe's electoral heritage. CDL (2002) 7 rev. [http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDL\(2002\)007-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDL(2002)007-e.asp) prisijungta: 2011-10-02.

¹²⁶ Wesberry v. Sanders, 376 U.S. 1 (1964)

caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=US&vol=376&invol=1 prisijungta: 2011-10-02.

Pažymima, jog skirstant į rinkimų apygardas, leidžiamas nukrypimas nuo vidutinės pasirinktos reikšmės neturėtų viršyti 10 procentų, bet neturi pasiekti 15 procentų, išskyrus tuos atvejus, kuomet būtina užtikrinti mažumos teises. Tai reiškia, jog vieną kandidatą renkančių rinkėjų skaičiaus kiekvienoje rinkimų apygardoje neturėtų skirtis dešimčia procentų, o išskirtiniais atvejais – penkiolika procentų. Atkreipame dėmesį, kad ypatingos padėties suteikimas kai kurioms rinkimų apygardoms nepažeidžia lygios rinkimų teisės principo ir lygios rinkėjų balsų sprendžiamosios galios, kadangi tokiu būdu teisė turėti bent vieną savo atstovą parlamente ar kitame atstovaujajame organe suteikiama ir toms apygardoms, kurios turi žymiai mažiau gyventojų nei nustatyta vidutinė rinkimų apygardos norma.

Nors teisingai paskirstyti rinkimų apygardas yra pakankamai sudėtingas procesas, tai jokių būdu nereiškia, kad vieną kartą nubrėžus rinkimų apygardų ribas, jos išliks ilgam. Literatūroje kalbama apie tai, kad siekiant pasiekti lygią rinkėjų balsų sprendžiamąją galią, vietų paskirstymas tarp rinkimų apygardų privalo būti peržiūrimas mažiausiai kas dešimtmetį. Kita vertus, daugiamandatėse rinkimų apygardose renkamų kandidatų skaičius turi būti perskirstomos nepakeičiant rinkimų apygardos ribų.

2.5. Laisvų rinkimų principas

Pradėti derėtų nuo to, jog laisvų rinkimų principas nėra tiesiogiai įtvirtintas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje. Straipsniuose, kurie reglamentuoja rinkimų teisę, o taip pat ir atskiras rinkimų rūšis, laisvų rinkimų principas neaptinkamas.

Atkrieptinas dėmesys, jog Lietuvoje rinkimai iki 1992 metų nebuvo laisvi. Todėl manytina, kad Konstitucijoje galėjo atsirasti norma, reglamentuojanti laisvus rinkimus. Anot E. Šileikio laisvų rinkimų principą derėtų kildinti iš demokratinės valstybės principo, įtvirtinto Konstitucijos 1 ir 4 straipsniuose įtvirtinto demokratinio tautos atstovų rinkimų būdo¹²⁷. Nors tarptautinės teisės normos laisvų rinkimų principą įtvirtina tiesiogiai, kai tuo tarpu Lietuvoje šis principas yra įtvirtintas tik implicitiškai.

Remiantis Europos Žmogaus Teisių Konvencijos Pirmojo Protokolo 3 straipsniu, skelbiančiu, jog „Šalys įsipareigoja <...> organizuoti laisvus rinkimus, <...> kad būtų sudarytos tokios sąlygos, kurios garantuotų žmonių laisvę renkant įstatymų leidžiamąją valdžią“, Europos žmogaus teisių teismas konstatavo, kad įteisindamas principą, būdingą tikrai demokratiniams santvarkai, 3-iasis straipsnis turi didelę reikšmę Strasbūro sistemoje.¹²⁸

¹²⁷ Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 174.

¹²⁸ Berger V. Europos Žmogaus teisių teismo jurisprudencija. Vilnius: Pradai, 1997. P. 539.

Suprantama, jog šiandien valstybės disponuoja gana plačia diskrecija nustatant socialines normas, bet visgi valstybės neturėtų susiaurinti laisvų rinkimų principo iki jo esmės pažeidimo ir efektyvumo netekimo. Nustatomos principo įgyvendinimo sąlygos turi būti teisėtos ir panaudotos priemonės turi būti proporcingos, o laisvi rinkimai užtikrina teisėtą valdomųjų sutikimą, demokratinės valdymo sistemos pagrindą. Kitais atvejais gali kilti pagrįstos abejonės valdžios legitimumu. Laisvų rinkimų principas reiškia, kad niekas negali būti verčiamas balsuoti prieš savo valią.

Todėl pirmiausia reikėtų paminėti jog tai nevaržoma teisė į laisvą rinkėjo valios formavimąsi. Ši teisė yra susijusi su saviraiškos teise, kuri yra įtvirtinta Konstitucijos 25 straipsnyje. Taip pat tai teisė, niekieno nevaržomam išreikšti savo valią balsuojant. Tokia teisė siejama su rinkimų procedūromis. O štai E. Šileikis pateikia tokią laisvų rinkimų principo sampratą. Pasak autoriaus, galima išskirti tokius laisvų rinkimų principo komponentus:¹²⁹

- a) rinkėjų laisvę balsuoti ar nebalsuoti;
- b) politinių partijų laisvę kelti kandidatus;
- c) rinkėjo galimybę laisva valia išsikelti kandidatą;
- d) rėmėjų laisvę savo parašais išreikšti paramą besibalotiruojančiam kandidatui;
- e) laisvę atsisakyti kandidatuoti;
- f) visuomenės informavimo priemonių laisvę.

Todėl galima daryti išvadą, jog laisvų rinkimų principas gali būti taikomas ir aktyviajai ir pasyviajai rinkimų teisei.

Svarbu aptarti ir laisvos rinkėjo valios formavimosi svarbą ir esmę. Valstybė turi išlaikyti savo neutralų požiūrį, dėl partijų galimybės reklamuojantis, rengti mitingus bei kitokius susirinkimus, kurie gali būti vykdomi rinkiminės agitacijos metu. Siekiant užtikrinti rinkėjo laisvą ir nevaržomą galimybę susidaryti nuomonę apie partijas, o taip pat jų politines programas, valstybė turėtų užtikrinti, jog tiek valstybės valdžios institucijų, tiek ir partijų veiksmai nepažeistų partijų lygių galimybių platinti informaciją. Valstybė, numatydamą rinkimų kampanijų finansavimo būdus bei išlaidų ribas, laviruoja tarp partijų galimybių lygybės užtikrinimo ir rinkėjų teisės į pakankamą informaciją pažeidimo. Todėl valstybė gali suteikti tam tiktas privilegijas, kurios atitiktų geros praktikos rinkimus, t.y. kandidatų sąrašų ir politinių programų nemokamas skelbimas ir platinimas rinkėjams, eterio laiko suteikimas nacionaliniame transliuotojame.¹³⁰

Svarbu tai, jog daugelio valstybių konstitucijose yra įtvirtinamas bažnyčios atskyrimas nuo valstybės. Todėl religinės bendruomenės neturi daryti įtakos valstybės valdymui.

¹²⁹ Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 176.

¹³⁰ 51 straipsnio 1-3 dalys. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas // Valstybės žinios. 1992, Nr.22-635.

Egzistuoja nuomonių, jog bažnyčios reikalai turi būti atskirti nuo pasaulietinių reikalų¹³¹. Tačiau tai nereiškia, jog religinės bendruomenės neturi įtakos rinkimų procesui. Tiesiog laikantis demokratinės valstybės ir demokratinių tautos atstovų rinkimo principų, siekiama, kad religinės bendruomenės neįtakotų laisvai vykstančių rinkimų¹³². Žinoma, religinis autoritetas negali išsakyti savo pozicijos, kokiais principais ir vertybėmis dera vadovautis naudojantis rinkimų teisėmis, o juolabiau neturėtų išreikšti pozicijos, dėl to, kuri politinė jėga yra tinkamesnė ir už kurią iš jų derėtų balsuoti. Tačiau praktikoje neretai pasitaiko atveju, kuomet religines institucijas atstovaujantys asmenys aiškiai agituoja balsuoti už aiškias vertybes, kurios gali būti priskiriamos tik konkrečioms partijoms ir net už konkrečias partijas.¹³³

Manytina, jog religinių bendruomenių veiksmai neturėtų pažeisti pasaulietinės valstybės principo, įtvirtinto konstitucijose. Religiniai rinkėjų įsitikinimai neturi būti padaromi apsisprendimą lemiančiu veiksniu, asmenys negali būti verčiami akiai veikti pagal religinio pagrindo moralinius principus.

Lietuvos Respublikos Seimo, Prezidento ir Savivaldybių tarybų rinkimų įstatymų nuostatos yra imperetyvios, jos vienareikšmiškai draudžiančia rinkėjų papirkinėjimą. Seimo rinkimų įstatymo 51 straipsnyje draudžiami veiksmai, kurių tikslas yra „paveikti rinkėjų valią <...>, ir kitaip trukdyti įgyvendinti rinkimų teisę“. Ši norma saugo tokią vertybę, kaip rinkėjų valia. Rinkėjų valios sąvoka turi būti siejama su laisve turėti savo įsitikinimus ar laisve formuoti savo nuomonę. Tai turi derintis ir su visomis kitomis laisvėmis. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 35 straipsnyje teigiama, kad „piliečiams laiduojam teisė laisvai vienytis į <...> politines partijas <...>, jei šių tikslai ir veikla nėra priešingi Konstitucijai ir įstatymams“.¹³⁴ Pagal Politinių partijų įstatymo 4 straipsnio 3 dalį draudžiama steigti ir veikti politinėms partijoms, kurios praktikuojama „rasinė, tautinė, religinė, socialinė nelygybė ir neapykanta, autoritarinio ir totalitarinio valdymo, valdžios užgrobimo prievarta metodai, karo ir smurto propaganda, žmogaus teisių ir laisvių, viešosios tvarkos pažeidimai, kitokios idėjos ir veiksmai, prieštaraujantys Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos įstatymams ir nesuderinami su visuotinai pripažintomis tartautinės teisės normomis“¹³⁵.

Rinkimų agitacijos kampanijos metu ir rinkimų dieną draudžiama tiesiogiai ar netiesiogiai pirkti rinkėjų balsus, dovanomis ar kitokiu atlyginimu skatinti rinkėją dalyvauti

¹³¹ Конституционное право зарубежных стран: учебник для [студентов] вузов, [обучающихся по специальности Юриспруденция] / ред. Баглая М.В. и др.]. Москва, 2005. С. 244.

¹³² Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 176.

¹³³ Kaltinėnų klebonas per mišias agituoja balsuoti už konservatorius <http://www.delfi.lt/news/balsuok2011/naujienos/kaltinenu-klebonas-per-misias-agituoja-balsuoti-uz-konservatorius.d?id=42319463> prisijungta: 2012-03-10.

¹³⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės Žinios, 1992, Nr. 33-1014.

¹³⁵ Lietuvos Respublikos politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 135-4894.

arba nedalyvauti rinkimuose ir (arba) balsuoti už arba prieš vieną ar kitą kandidatą arba kandidatų sąrašą, taip pat žadėti už balsavimą atsilyginti rinkėjams po rinkimų. Tačiau rinkėjų papirkimu nelaikomas spausdintos medžiagos (politinės partijos ar kandidato programos, biografijos ar kitokių informacinio turinio lankstinukų, kalendorių, atvirukų, lipdukų) bei ženkliukų, specialiai pagamintų rinkimų kampanijai ir skirtų politinei partijai ar kandidatui propaguoti, gaminimas arba neatlygintinas platinimas rinkėjams. Nustatytus rinkėjų papirkimo faktus Vyriausioji rinkimų komisija gali pripažinti šiurkščiu rinkimų įstatymų pažeidimu.

Visgi valstybės institucijos negali nepagrįstai drausti ar kitaip riboti politinės reklamos ir agitacinės kampanijos.¹³⁶ Priešingu atveju, tai bus laikoma, kaip laisvo rinkėjų valios principo pažeidimas. Už šio principo formavimosi pažeidimą privalo būti numatytos sankcijos. Lietuvos Respublikoje už rinkimų teisės pažeidimus susijusius su trukdymu rinkėjui įgyvendinti rinkimų teises taikoma tiek administracinė, tiek baudžiamoji atsakomybė.

Kitas labai svarbus principas, analizuojant laisvų rinkimų principą, yra *laisvas valios išreiškimas*. Remiantis Geros praktikos rinkimuose kodeksu, laisvas rinkėjų valios išreiškimas yra suprantamas plačiau nei apribojimų nevaržomas balsavimas už pasirinktą kandidatą ar politinę partiją. Ši teisė apima balsavimo procedūrų laisvę ir tinkamą rinkimų rezultatų nustatymą.¹³⁷

Balsavimo procedūrų laisvė pasireiškia, kaip rinkėjo norinčio išreikšti savo valią galimybė gauti biuletenį su registruotu kandidatų ar partijų sąrašu, galimybė biuletenį įdėti į balsadėžę ir pan. Valstybė privalo garantuoti, kad niekas netrukdyt rinkėjui laisvai balsuoti. Geros praktikos rinkimuose kodekse taip pat pateikiamos rekomendacijos balsavimo procedūrų skaidrumui užtikrinti. Šias rekomendacijas galima sujungti į keletą pagrindinių grupių:

- a) balsavimo procedūros turėtų būti nesudėtingos;
- b) rinkėjai visada turi turėti galimybę balsuoti specialiose patalpose įrengtose rinkimų apylinkėse, ir tik išskirtiniais atvejais galima organizuoti balsavimą paštu ar elektroninį balsavimą;
- c) į rinkimų apylinkių komisijų sudėtį turi įeiti politinių partijų atstovai, rinkimų procesus turi teisę stebėti politinių partijų atstovai;
- d) balsų skaičiavimas privalo vykti rinkimų apylinkėse, balsų skaičiavimo procedūras turi teisę stebėti kandidatų ir žiniasklaidos atstovai.

Laisvų rinkimų principas pasireiškia tuo, kad rinkėjas turi ir gali nieko nevaržomas ir neįtakojamas bei neverčiamas apsispręsti ar atlikti savo pilietinę pareigą ir balsuoti rinkimuose

¹³⁶ Garrone P. Electoral law: general principles and regulatory levels. CDL(1992)001. [http://www.venice.coe.int/docs/1992/CDL\(1992\)001-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/1992/CDL(1992)001-e.asp) prisijungta: 2011-10-02.

¹³⁷ 26 punktas. Code of Good Practice in Electoral Matters. Guidelines and Explanatory Report. // CDLSTD(2003)034 [http://www.venice.coe.int/docs/2003/CDL-STD\(2003\)034-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2003/CDL-STD(2003)034-e.asp) prisijungta: 2011-10-02.

arba nebalsuoti. Pilietis turi teisę pats apsispręsti, kaip jam elgtis. Jis neturi būti varžomas, ir jam neturi būti daromas spaudimas atitinkamai elgtis.

Visgi E. Šileikis teigia, jog pats apsisprendimas balsuoti ar nebalsuoti yra lemiamas įvairiausių priežasčių, dažniausiai rinkėjai tokiu būdu - balsuodami ar nebalsuodami visiškai ar iš dalies pritaria perrenkamų atstovų besibaigiančiai veiklai ar protestuoja prieš ją.¹³⁸ Manytina, kad apsisprendimas nebalsuoti taip pat atspindi konkrečią piliečio nuomonę apie rinkimus kaip procesą, ar išreiškia tam tikrą požiūrį apie siūlomus kandidatus.

Registruotų rinkėjų nedalyvavimas rinkimuose vadinamas abstentizmu. Viena pagrindinių abstentizmo priežasčių yra laikoma politinės nuomonės neturėjimas arba netikėjimas rinkimų rezultatais.¹³⁹ Kai kurių valstybių rinkimų praktikoje pasitaiko atvejų kai rinkėjai nedalyvauja rinkimuose baimindamiesi pasekmių. Valstybėse, kuriose partinė identifikacija¹⁴⁰ turi galias tradicijas (pavyzdžiui Jungtinės Amerikos Valstijos, Jungtinė Karalystė), galima įvairiais būdais versti neparankius rinkėjus likti namuose.

Žinoma yra galimos ir kitokios priežastys. Pasitaiko atvejų, kuomet tolimesnių rajonų gyventojai neturi galimybių, o neretai ir priemonių atvykti į rinkimų apygardas. Taip pat balsavimo apylinkių darbo laikas gali būti trumpas ir pan.¹⁴¹ Todėl rinkimus rengiančių ir vykdančių institucijų praktika organizuoti gyventojų atvežimą į rinkimų apylinkes neturi būti laikoma pažeidžiančia laisvų rinkimų principą, o kaip tik užtikrinančia rinkėjo laisvę dalyvauti rinkimuose ir laisvę išreikšti savo valią.

Valstybei tenka atsakomybė ir pareiga sukurti visas reikiamas sąlygas, kurios yra būtinos norint užtikrinti piliečių dalyvavimą rinkimuose. Pažymėtina, jog Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2005 m. lapkričio 5 d. išvadoje dėl Seimo rinkimų įstatymo pažeidimo yra pasisakęs, kad įstatymų leidėjas turi konstitucinę pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad piliečiai, negalintys balsuoti rinkimų dieną, turėtų galimybę savo konstitucinę teisę įgyvendinti kitu metu. Todėl esant specialioms situacijoms, yra sukuriamos tokios sąlygos, kaip išankstinis balsavimas, balsavimas paštu ar internet, balsavimas namuose, užsienyje esančių piliečių balsavimas ar piliečiams esantiems įkalinimo įstaigoje.

Įstatymų leidėjas turi diskreciją reguliuoti išankstinio ar balsavimo paštu santykius, o tokios teisės nesuteikimas pažeistų ne tik laisvų rinkimų principą, tačiau ir visuotinių rinkimų

¹³⁸ Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 174.

¹³⁹ Конституционное право зарубежных стран: учебник для [студентов] вузов, [обучающихся по специальности Юриспруденция] / ред. Баглая М.В. и др.]. Москва, 2005. С.245

¹⁴⁰ Partinė identifikacija arba tapatybė - tai prisirišimas prie partijos, kuris padeda piliečiui nustatyti savo ir kitų vietą politiniame žemėlapyje. Blais A., Gidengil E., Nadeau R., Nevittle N. Measuring Party Identification: Britain, Canada and the United States // Political Behavior. 2001, vol 23, No. 1. www.chass.utoronto.ca/~nnevitte/docs/pidfor314.pdf prisijungta: 2011-10-06.

¹⁴¹ Конституционное право зарубежных стран: учебник для [студентов] вузов, [обучающихся по специальности Юриспруденция] / ред. Баглая М.В. и др.]. Москва, 2005. С. 245.

principą. Konstitucinis teismas yra pažymėjęs, kad įstatymų leidėjas reguliuodamas su balsavimu paštu susijusius santykius, turi atsižvelgti ne tik į teisinius veiksnius, bet ir į visuomenės politinės kultūros ypatumus, pilietinės brandos lygį, <...>, nes jie taip pat lemia, ar balsavimu paštu nebus piktnaudžiaujama, ar balsavimo paštu institutas neviršys priemonė iškreipti tikrąją rinkėjų valią ir nepaneigs Tautos teisės išsirinkti tokią savo atstovybę, kuri reikštų jos tikrąją aukščiausią suverenią galią.¹⁴²

Derėtų paminėti, jog kai kuriose valstybėse dalyvavimas rinkimuose gali būti ir *privalomas* (Belgija, Graikija, Italija, Prancūzija ir Šveicarija bei daugelis Pietų Amerikos valstybių (Argentina, Brazilija, Čilė, Meksika ir kt.))¹⁴³. Galima paminėti Australiją, kurioje visi piliečiai, sulaukę pilnametystės, privalo užsiregistruoti rinkėjų sąrašė ir dalyvauti rinkimuose. Jeigu asmuo to nepadarė, ir neturi pateisinamos priežasties, tuomet jam gali būti taikoma atsakomybė¹⁴⁴.

Teisės teorijoje galima aptikti nuomonių, jog niekas neturi teisės daryti įtakos rinkėjams verčiant juos dalyvauti ar nedalyvauti rinkimuose, o taip pat riboti laisvos valios išraiškos.¹⁴⁵

Turi būti atkreiptas dėmesys ir į tai, kad yra autorių, mamančių, kad dalyvavimas rinkimuose yra tokia pati pilietinė pareiga kaip, tarkim, mokesčių mokėjimas, privalomasis išsilavinimas, buvimas prisiekusiuoju.¹⁴⁶ Šios nuomonės šalininkai teigia, kad dalyvavimas rinkimuose turi būti pareiga, kadangi valdžia įgaliojimus veikti gauna tiesiogiai iš tautos, todėl toks tautos sutikimas turi būti atnaujinamas balsuojant.¹⁴⁷ Taip pat teigiama, jog pats balsavimas yra slaptas procesas, tad privalomasis dalyvavimas rinkimuose neturėtų būti suprantamas, kaip piliečių vertimas balsuoti. Tokios pozicijos šalininkai teigia, kad privalomas balsavimas ugdo geresnį supratimą apie politiką, valstybės valdymą ir kitus politinio dalyvavimo privalumus.

Gali kilti klausimas ar įstatymų nuostatos, neleidžiančios asmenims pilnai naudotis pasyviaja ar aktyviaja rinkimų teisėmis, nepažeidžia laisvų rinkimų principo. Darbo autorius mano, jog privalomas dalyvavimas rinkimuose ir vertimas piliečius balsuoti yra nedemokratiškas bei pažeidžiantis žmogaus laisvę. Manytina, jog toks vertimas pažeidžia Europos Žmogaus Teisių Konvencijos nuostatas, o taip pat turėtų būti laikomas net antikonstituciniu. Darbo autoriaus manymu, kad pati sąvoka “privalomas“ suponuoja prievartą,

¹⁴² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. lapkričio 5 d. išvada “Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento paklausimo, ar per 2004 m. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimus nebuvo pažeistas Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas” // Valstybės žinios. 2004-11-09, Nr.163-5955.

¹⁴³ Gratschew M. Compulsary voting // www.idea.int/vt/compulsory_voting.cfm . 2001. prisijungta: 2011-10-08.

¹⁴⁴ Compulsory voting // www.aec.gov.au/Voting/Compulsory_Voting.htm prisijungta: 2011-10-08.

¹⁴⁵ Кулинов О. П. Большая книга выборов: как проводятся выборы в России: опыт, теории, технологии и практика проведения избирательных кампаний в России. Москва, 2003. С. 35

¹⁴⁶ Compulsory voting // www.aec.gov.au/Voting/Compulsory_Voting.htm prisijungta: 2011-10-08.

¹⁴⁷ Dean J.W. Is It Time To Consider Mandatory Voting Laws? // <http://writ.news.findlaw.com/dean/20030228.html>, 2003 vas. 28. prisijungta: 2011-10-08.

galia, įpareigojimą, o tai nesiderina su terminais „laisvi rinkimai“, „laisva valia“. Juk balsavimas yra teisė, o ne pareiga, todėl valstybė neturėtų versti piliečių dalyvauti rinkimuose.

Sekantis labai svarbus klausimas yra laisvų rinkimų principo įgyvendinimas pasyvosiojoje rinkimų teisėje. Politinių partijų laisvė kelti savo kandidatus apima teisę kelti kandidatus visose arba tik kai kuriose vienmandatėse apygardose, daugiamandatėje apygardoje pateikti savo kandidatų sąrašą arba pateikti koalicinį kandidatų sąrašą kartu su kita partija, taip pat kelti savo kandidatą į Prezidento postą arba palaikyti kitos politinės jėgos iškeltą kandidatą, taip pat ir nedalyvauti rinkimuose.

Paminėtina, jog Lietuvos Respublikos Konstitucijoje nerasime tiesioginio reglamentavimo, kuriuo remiantis sutiktume įstatymų leidėjo nustatytą tvarką ar reglamentavimą, remiantis kuriuo būtų įgyvendinama pasyvosios rinkimų teisės tvarka. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 37 straipsnis skelbia, kad vienmandatėse ir daugiamandatėse apygardose partijos gali kelti savo kandidatus. Daugiamandatėje apygardoje partija pateikia kandidatų sąrašą, kuriame kandidatai surašyti iš jos nustatytos eilės. Tačiau taip pat nurodoma, kad kandidatus turi teisę kelti tik įstatymo tvarka įregistruotos politinės partijos ir atitinkančios visus kitus reikalavimus, būtinus politinėms partijoms, kad jos būtų oficialiai įregistruotos ir galinčios veikti Lietuvos Respublikoje.¹⁴⁸

Anot E. Šileikio Lietuvos Respublikos Konstitucija 79 straipsnio 1 dalyje tiesiogiai numato tik piliečio galimybę būti įregistruotam kandidatui į Respublikos Prezidento postą, ir jei tai atitinka Konstitucijos keliamus reikalavimus, t. y. jei pilietis atitinka nustatytus cenzus ir yra surinkęs 20 000 remiančių rinkėjų parašų. Mokslininkas mano, kad „nesuteikti pasyviają rinkimų teisę turinčiam vietos gyventojui galimybės išsikelti kandidatui į savivaldybės tarybos narius <...> objektyviai nepagrįsta ir todėl nevisiškai atitinka <...> laisvų rinkimų principą“.

Akcentuotina, kad Konstitucinis teismas yra išaiškinęs, jog negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris užkirstų kelią politinėms partijoms arba jų iškeltiems bei remiamiems kandidatams dalyvauti rinkimuose. Rinkėjui turi būti suteikiama teisė išsikelti kandidatui atstovaujamojo organo rinkimuose (viso parlamento arba žemesniųjų jo rūmų, vietos savivaldos atstovaujamojo organų rinkimuose, taip pat renkant valstybės vadovą). Vėlgi valstybė turi sudaryti tokias sąlygas, kad kiekvienas pilietis arba valstybės gyventojas, kuriems nėra apribotos rinkimų teisės, turėtų teisę nevaržomas naudotis pasyviają rinkimų teise. Konstitucinis Teismas pažymėjo, jog įstatymų leidėjas, įstatymu reguliuodamas savivaldybių tarybų rinkimų santykius, yra saistomas iš Konstitucijos kylančio reikalavimo nenustatyti tokio teisinio reguliavimo, kai asmuo, norintis pasinaudoti savo pasyviają rinkimų teise renkant

¹⁴⁸ Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 174.

savivaldybių tarybų narius, būtų priverstas siekti narystės kurioje nors politinėje partijoje arba susaistyti save su kuria nors politine partija kitokiais – ne formalios narystės – ryšiais.¹⁴⁹

Suprantama, kad kandidatams turi būti palikta laisvė ir atsisakyti kandidatuoti. Tai turi būti taikoma ir savarankiškai išsikėlusiems kandidatams, ir partijų iškeltiems kandidatams. Įstatymiškai turi būti sudarytos sąlygos kandidatams atšaukti savo kandidatūras. Seimo rinkimų įstatyme teigiama, kad:¹⁵⁰

a) dokumentus, dėl pareiškimo dalyvauti rinkimuose, turi pildyti pats kandidatas arba keliamas į kandidatus pilietis (38 straipsnio 4 dalis);

b) kandidatas kartu su dokumentais, dėl pareiškimo dalyvauti rinkimuose, turi pateikti sutikimą būti partijos iškeltu kandidatu konkrečioje rinkimų apygardoje (38 straipsnio 1 dalies 5 punktas);

c) partija ar rinkimų koalicija, taip pat pilietis, iškeltas ar išsikėlęs kandidatu į Seimo narius vienmandatėje apygardoje arba politinės organizacijos sąraše, bet kuriuo metu patys gali paskelbti savo pareiškinius dokumentus visiškai atšauktais, likus ne mažiau kaip 25 dienoms iki rinkimų (44 straipsnio 1 dalis).

Rinkimai yra svarbus visuomeninis procesas, ir dėl to pripažįstamas pagrįstu reikalavimas, kad pretendentai į parlamento narius įrodytų turintys tam tikrą politinę visuomenės paramą arba (ir) savo ketinimų pagrįstumą laiduotų tam tikru (protingu) finansiniu įsipareigojimu.¹⁵¹ Todėl neturėtų kilti nuomonių, dėl to, kad rinkimų užstatas pats savaime nepažeidžia laisvų rinkimų principo. Tačiau gali iškilti klausimas dėl kitų užstato reglamentavimo aspektų. Seimo rinkimų įstatymo 41 str. 4 d. 2 p. ir Savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 38 str. 4 d., numato galimybę rinkimų užstatą po rinkimų gražinti ne visoms jį sumokėjusioms partijoms ir politinėms organizacijoms, o tik toms, kurių kandidatų sąrašai gavo mandatus ir kurios paskelbė spaudoje ataskaitą apie rinkiminei agitacijai panaudotas lėšas bei jų šaltinius. Rinkiminis užstatas – tai vienas iš teisiškai pagrįstų rinkiminių barjerų apsaugančių rinkėją nuo kandidatų antplūdžio. Kadangi užstato gražinimą lemia objektyvus kriterijus – rinkėjų balsai politinių partijų pateiktiems, todėl įstatymų leidėjas pats savaime nesikėsina į lygias partijų galimybes¹⁵². Vertinant tai, galima teigti, kad rinkimų užstatas yra įrodymas, kad kandidatas eina į rinkimus suprasdamas, kad po jų jis bus tautos atstovas ir savo

¹⁴⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. vasario 9 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 34 straipsnio (2006 m. gruodžio 21 d. redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai” // Valstybės žinios. 2007-02-03, Nr.19-722.

¹⁵⁰ Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas // Valstybės žinios. 1992, Nr. 22-635.

¹⁵¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 01 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 37 straipsnio 1 dalies (2008 m. balandžio 15 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai” // Valstybės žinios. 2008-10-04, Nr.114-4367.

¹⁵² Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.

rinkiminę programą įgyvendins vadovaudamasis konstitucijos nuostatomis, tautos interesais ir savo sąžine¹⁵³.

Pasak E. Šileikio, informacijos viešinimas žiniasklaidoje gali sudaryti palankias sąlygas subjektyviai rinkimų agitacijai, tačiau savaime nesudaro sąlygų antikonstitucinei prievartai suformuoti rinkėjų valią. Analizuodamas laisvų rinkimų principą šiuo aspektu E. Šileikis teigia, jog apribojimai taikomi balsavimui nepasibaigus ir todėl nėra pagrindo išsamiau svarstyti, ar jie atitinką nagrinėjamą principą.¹⁵⁴ Žiniasklaidai yra taikomi tam tikri apribojimai kol balsavimas nėra pasibaigęs, t. y. jai draudžiama per masines informavimo priemones skleisti bet kokią informaciją apie balsų skaičiavimo ar rinkimų rezultatus tol, kol jų nepranešė Vyriausioji rinkimų komisija. Todėl manytina, kad laisvų rinkimų principas su žiniasklaidos laisve yra susijęs tuo, kad būtina užtikrinti, jog niekas neribos rinkėjų teisės į informaciją, kuri padės susiformuoti nuomonę apie kandidatus ar politines partijas.

2.6. Slapto balsavimo principas

Slapto balsavimo principas arba, slaptas balsavimas¹⁵⁵ – rinkimų teisės principas, kurio esmė yra susijusi su laisvų rinkimų principu. Pagrindinis reikalavimas yra tas, kad rinkėjas balsuotų individualiai, nebūtų verčiamas atskleisti savo pasirinkimo. Jo pasirinkimas privalo išlikti slaptu, t. y. nežinomas kitiems asmenims.

Kai kurie autoriai teigia, kad tik slaptumu grįstas balsavimas gali užtikrinti laisvą rinkėjo valios išreiškimą. O rinkimų slaptumas privalo būti siejamas su konkrečiais rinkimų proceso etapais, t. y. balsavimu ir balsų skaičiavimu. Minėti autoriai teigia, jog slaptas balsavimas yra vienas iš pagrindinių veiksnių užtikrinančių tinkamą demokratijos veikimą.¹⁵⁶ Tuo tarpu Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Pirmajame protokole slaptų rinkimų principas įvardijamas kaip papildantis laisvus rinkimus.¹⁵⁷

Svarbu akcentuoti tai, kad slaptų rinkimų principas neturi būti suprantamas, kaip apskritai visų rinkimų proceso slaptumas, t. y. slapto balsavimo principas jokių būdu nereiškia slapto rinkimų organizavimo, rengimo bei vykdymo.¹⁵⁸

¹⁵³ Lietuvos Respublikos Konstitucijos 59 straipsnio 4 dalis. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės Žinios, 1992, Nr. 33-1014.

¹⁵⁴ Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 175.

¹⁵⁵ Toks terminas taip pat vartojamas Lietuvos Respublikos Konstitucijos 55 str. 1 d., 78 straipsnio 2 d. ir 119 str. 2 d., įtvirtinančiose rinkimų teises. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės Žinios, 1992, Nr. 33-1014.

¹⁵⁶ Kern P.B. Universal Suffrage without Democracy: Thomas Hare and John Stuart Mill. *The Review of Politics*, Vol. 34, No. 3, (Jul., 1972). <http://www.jstor.org/stable/1406497> prisijungta: 2011-11-12.

¹⁵⁷ „Aukštosios susitariančios šalys įsipareigoja priimtiniais terminais organizuoti laisvus rinkimus, slaptai balsuojant, <...>.“

¹⁵⁸ Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 172.

Rinkimų slaptumo procedūrinis užtikrinimas yra toks pats, ar labai panašus, daugelyje pasaulio valstybių. Daugumoje pasaulio valstybių, įgyvendinant slaptų rinkimų principą, rinkėjų valios išreiškimui yra naudojami balsavimo biuleteniai. Šiuose biuleteniuose rinkėjai arba išbraukia kandidato ar partijos pavardę ar pavadinimą, prieš kurių išrinkimą jis pasisako, arba pažymi kandidato pavardę ar partijos pavadinimą, kurių programinėms nuostatomis išreiškia savo pritarimą.¹⁵⁹

Pažymėtina, kad Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 5 straipsnyje nustatyta, kad rinkėjai balsuoja asmeniškai ir slaptai.¹⁶⁰ Balsavimo procesas beveik visose valstybėse yra panašus. Visų pirma rinkėjas individualiai užpildo biuletinį atskiroje, uždaroje patalpoje. Vėliau tą biuletinį įmetą į bendrą balsadėžę (urną).

Todėl pats svarbiausias slaptų rinkimų principo elementas yra individuali, asmeninė ir niekieno neįtakojama rinkėjo valios išraiška. Valstybė privalo užtikrinti rinkėjams galimybę balsuoti slaptai. Tuo pačiu valstybė sudarydama tokias sąlygas privalo laikytis ir visų kitų rinkimų teisės principų įgyvendinimo užtikrinimo.

Svarbu ir tai, kad siekiant užtikrinti slaptų rinkimų principo įgyvendinimą, būtina laikytis tam tikrų reikalavimų. Suprantama, jog patalpose, kuriose yra vykdomi rinkimai, privalo būti įrengtos slapto balsavimo kabinos, kuriose rinkėjas gali slaptai užpildyti rinkimų biuletenius. Balsavimo biuleteniai privalo būti pildomi tam specialiai įrengtose vietose, t. y. balsavimui skirtose kabinose. Taip pat rinkimų patalpose nėra galima jokia rinkiminė agitacija, išskyrus Vyriausios Rinkimų Komisijos išleistą agitacinę ir informacinę medžiagą.

Pažeidus šiuos imperatyvius reikalavimus, valstybė turi teisę taikyti prievartą - administracinę ar baudžiamąją atsakomybę. Žinoma galimos ir tam tikros išimtys, tais atvejais, kuomet rinkėjas, dėl fizinių trūkumų, pats negali užpildyti balsavimo biuletenio. Tokia pagalba nebus laikoma slaptumo principo pažeidimu. Tokia išimtis yra įtvirtinta įstatymu, - rinkėjas, kuris dėl fizinių trūkumų negali pats rinkimų biuletenio užpildyti ir įmesti į balsadėžę, gali pasikviesti kitą asmenį (išskyrus rinkimų komisijos pirmininką, narį ar rinkimų stebėtoją), kuris už jį atliktų šiuos veiksmus.¹⁶¹

Geros praktikos rinkimuose kodeksas nurodoma, jog slaptas balsavimas, kaip procesas, yra ne tik teisė, bet ir rinkėjo pareiga. Rinkėjas ne tik neturi būti verčiamas atskleisti savo valios išreiškimo, bet ir pats savo noru negali atskleisti apsisprendimo. Rinkėjas negali viešai atskleisti užpildyto rinkimų biuletenio turinio. Lietuvoje tai reglamentuoja Seimo rinkimų įstatymo 5 straipsnio 2 dalies nuostata, kuri skelbia, kad „su biuleteniu draudžiama atlikti

¹⁵⁹ Автономов А.С. и др. / ред. Маклаков В.В. Зарубежное избирательное право: учебное пособие. Москва, 2003. С. 17.

¹⁶⁰ Tokios pačios nuostatos yra įtvirtinamos Prezidento, Savivaldybių tarybų, Europos parlamento įstatymuose.

¹⁶¹ Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas. 17 ir 61 str. // Valstybės žinios. 1992, Nr.22-635.

tokius veiksmus, kurie galėtų atskleisti balsavimo paslaptį¹⁶². Ši norma turėtų būti suprantama kaip draudimas pažymėti biuletenį kokiais nors ženklais, tokiais, kaip vardo, pavardės ar inicialų užrašymas, parašo uždėjimas, iš kurių būtų galima identifikuoti rinkėją. Kai kurie autoriai įžvelgia rinkiminę agitaciją sąmoningame savo balso paslapties atskleidime. Tokio poelgio interpretacija skamba taip, kad asmuo piktnaudžiauja savo konstitucine teise turėti įsitikinimus ir juos laisvai reikšti, ir taip pat siekia daryti įtaką kitiems nebalsavusiems rinkėjams.

Slaptų rinkimų principo įgyvendinimas yra toks rinkėjų valios realizavimo aktas, kurio negalima kontroliuoti¹⁶³. Slaptų rinkimų principas suprantamas, kaip individualus balsavimas. Tai nėra kolektyvinis procesas siaurąja prasme. Tai reiškia, kad kiekvienas asmuo asmeniškai jam skirtą balsavimo biuletenį pildo pats vienas. Įtvirtinant individualų balsavimą, siekiama apriboti galimybę ne tiek įtakoti rinkėjo apsisprendimą, kiek riboti galimybę kontroliuoti rinkėjo valios realizavimą, t.y. aktyviais veiksmais užpildyti biuletenį ne pagal rinkėjo valią.

Apibendrinant galima teigti, jog siauruoju požiūriu slaptų rinkimų principą galima suvokti kaip rinkėjų galimybę išreikšti savo interesus ir kartu politinę valią neatskleidžiant jos viešai. Platesniuoju požiūriu slaptų rinkimų principas reiškia tinkamą organizacinį ir techninį balsavimo patalpų įrengimą ir aptarnavimą, viešosios tvarkos balsavimo patalpose ir jų prieigose užtikrinimą, rinkimų komisijų narių ir kitų balsavimo stebėtojų pareigą nepažeisti balsavimo slaptumo.

2.7. Tiesioginių rinkimų principas

Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatyme skelbiama, kad atstovus rinkėjai renka be tarpininkų. Tai reiškia, kad rinkėjai tai daro patys tiesiogiai. Todėl tiesioginių rinkimų principas suprantamas, kaip individualus ir tiesioginis, nedalyvaujant jokiai tarpiniai grandžiai, atstovaujamosios institucijos nario išrinkimas. Taip pat paminėtinas ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos 4 straipsnis, skelbiantis, kad „suverenią galią Tauta vykdo tiesiogiai ar per demokratiškai išrinktus savo atstovus“.

„Demokratiškas atstovų rinkimas“ yra akcentuojamas Konstitucijos 55, 78 ir 119 straipsniuose. Konstitucijos 55 straipsnis reglamentuojantis Seimo rinkimų tvarką skelbia, kad „Tautos atstovai <...> renkami <...> remiantis <...> tiesiogine rinkimų teise“. Konstitucijos 78 straipsnis įtvirtina, kad Respublikos Prezidentą „renka Lietuvos Respublikos piliečiai <...> remdamiesi <...> tiesiogine rinkimų teise“. Tuo tarpu Konstitucijos 119 straipsnis byloja, kad

¹⁶² Idem. 5 str. 2 d. // Valstybės žinios. 1992, Nr.22-635.

¹⁶³ Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E., ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius: LTU Leidybos centras, 2001. P. 629.

savivaldybių tarybų narius „renka Lietuvos Respublikos piliečiai ir nuolatiniai administracinio vieneto gyventojai, remdamiesi <...> tiesiogine rinkimų teise“.

Lietuvos Respublikos Konstitucija įtvirtina tiesioginius Tautos atstovybės, Respublikos Prezidento ir vietos savivaldos atstovaujамųjų institucijų rinkimus. Tiesioginių rinkimų principas apima ne tik teisę balsuoti asmeniškai, bet ir pareigą tai daryti be tarpininkų. Naudodamasis aktyviaja rinkimų teise asmuo negali sudaryti jokio sandorio, kurio pagrindu savo balsą perleistų kitam asmeniui.¹⁶⁴ Naudojantis pasyviaja rinkimų teise kandidatui turi būti suteikta galimybė iškelti savo kandidatūrą be tarpininkų.

Tiesioginių rinkimų principą įtvirtina ir Geros praktikos rinkimuose kodeksas. Šis kodeksas reikalauja, kad tik kai kurios atstovaujamosios valdžios institucijos būtų renkamos tiesiogiai, - nacionalinio parlamento rūmai, jeigu parlamentą sudaro vieni rūmai, tautos atstovai turi būti renkami tiesiogiai, viršnacionalinio lygmens legislatyviniai organai (pavyzdžiui Europos Parlamentas), vietos savivaldos tarybų nariai. Pavyzdžiui, tiesioginių rinkimų principas yra taikomas renkant Rusijos Federacijos vietos valdžios institucijų deputatus, Dūmos narius ir Rusijos Federacijos Prezidentą. Jungtinėse Amerikos Valstijose tiesiogiai renkami Senato ir Atstovų rūmų nariai. Prancūzijos Prezidentas ir Nacionalinės Asamblėjos nariai taip pat renkami tiesioginiu rinkimų būdu.

Europos Žmogaus Teisių Teismas nurodydamas institucijas, kurios turėtų būti renkamos tiesioginiais rinkimais, rėmėsi Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje vartojama sąvoka „įstatymo leidimo korpusas“. Pasak Teismo, terminą „įstatymų leidimo korpusas“ reikia aiškinti atsižvelgiant į konstitucinę valstybės situaciją. Šie žodžiai neturėtų būti taikomi vien tik nacionaliniam parlamentui.¹⁶⁵

Istoriškai susiformavo praktika vietos valdžios atstovus, parlamento rūmų atstovus ir valstybės vadovus rinkti tiesiogiai. Tiesioginiam vietos valdžios institucijų rinkimų būdui yra skiriamas didelis dėmesys, nes vietos valdžios institucijos reikšmingas demokratijos elementas. Tiesioginis vietos savivaldos atstovaujамųjų institucijų rinkimų būdas yra pabrėžiamas Europos Tarybos priimtoje Europos vietos savivaldos chartijoje. 3 straipsnio 2 punktą numato, kad „tarybos ir susirinkimai“ yra sudarytos slaptu balsavimu iš tiesioginių, lygių ir visuotinių rinkimų būdu laisvai išrinkti narių.¹⁶⁶

Įdomi situacija su rinkimais į Europos Parlamentą. Iki 1979 m. Europos Parlamente posėdžiaudavo ES valstybių parlamentų atsiųstos delegatų grupės. Ir štai 1979 m. idant pavyktų

¹⁶⁴ Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 171.

¹⁶⁵ Berger V. Europos Žmogaus teisių teismo jurisprudencija. Vilnius: Pradai, 1997. P. 539.

¹⁶⁶ 3 str.2 d. Europos Vietos Savivaldos Chartija // Valstybės žinios. 1999, Nr. 82-2418.

užtikrinti platesnį piliečių ir jų nuomonių atstovavimą, Europos Parlamente buvo pradėtas taikyti tiesioginių rinkimų principas¹⁶⁷.

Apibendrinus tai, kas išdėstyta, galime daryti išvadą, kad nors ir labai svarbus, bet tiesioginių rinkimų principas nėra visuotinai privalomu principu rinkimų principų sistemoje, todėl gali būti nustatotas toks reglamentavimas, kad šis principas taikomas ne visoms rinkimų rūšims.

2.8. Netiesioginių rinkimų principas

Be tiesioginių rinkimų būdo kai kuriose užsienio šalių valstybės atstovaujamoji institucijų narius renka netiesiogiai. Nors kai kurie autoriai mano, jog tiesioginiai rinkimai yra demokratiškesni, kadangi rinkėjas savo valią gali išreikšti be jokių institucijų tarpininkavimo¹⁶⁸, tuo pačiu atspindi ir įvairesnį nuomonių pasiskirstymą. Vis dėlto nederėtų manyti, jog netiesioginių rinkimų būdas pažeidžia tiesioginių rinkimų principą. Netiesioginiai rinkimai yra vykdomi per rinkikus, kurie tiesiogiai ir dalyvauja rinkimuose, tokiu būdu atstovaudami savo rinkėjų pozicijas.

Netiesioginius rinkimus derėtų suprasti, kaip atstovaujamosios institucijos narių arba vienasmenio organo išrinkimas specialių rinkikų pagalba. Rinkikai yra specialiai išrinkti rinkimų teisę įgyvendinantys asmenys. Rinkikų funkciją taip pat gali atlikti ir tiesioginių rinkimų principu suformuotas valstybės parlamentas. Rinkėjai tiesiogiai renka rinkikus arba specialųjį organą, kuris vėliau renka asmenį užimti renkamas pareigas.

Pagrindinė netiesioginių rinkimų problema yra ta, ar rinkikai išreiškia tikrąją rinkėjų nuomonę? Taip pat kyla klausimas, ar rinkikas privalo balsuoti taip, kaip būtų balsavęs jį išrinkęs rinkėjas.

B.В. Маклаков atkreipia dėmesį, kad yra autorių manančių, jog kuo daugiau yra rinkimų pakopų, tuo labiau pažeidžiama, iškreipiama ar apribojama pirminė rinkėjo valia.¹⁶⁹ Šie mokslininkai teigia, kad jeigu visos atstovaujamosios institucijos būtų renkamos netiesiogiai, iškiltų grėsmė Tautos suverenitetui ir demokratiniam valstybės valdymo būdai, todėl labia svarbu nustatyti aiškias ir skaidrias taisykles netiesioginių rinkimų vykdymui ir proporciniam atstovų vietų paskirstymui.

¹⁶⁷ Apie Europos Parlamentą ir jo rinkimus. https://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:2V4CQD8I-N0J:ec.europa.eu/lietuva/documents/europos_pamoka_apie_ep_rinkimus.pdf+&hl=lt&gl=lt&pid=bl&srcid=ADGEESjcsiALPkyBPUSdZXgYpVwj0H2uS3GBLig_KTZqjgHb5JyHIIIbiCV-bFcmPoKScXhaZS4E0II0zLutuXAUr5nk6SJYm1H7YQwoJL_9vtJWMagG-CQGx9BQ3hfo2y0SaoHxawZI&sig=AHIEtbQTupx5_aOw7k8hpnkSEByjiZ2GWg prisijungta: 2012-03-19.

¹⁶⁸ Конституционное право зарубежных стран: учебник для [студентов] вузов, [обучающихся по специальности Юриспруденция] / ред. Баглая М.В. и др.]. Москва, 2005. С. 239.

¹⁶⁹ Маклаков В.В. Избирательное право и избирательные системы буржуазных и развивающихся стран : учебное пособие. Москва, 1987. С. 23.

Netiesioginius rinkimus galima skirstyti į dvipakopius ir daugiapakopius.

Dvipakopiuose rinkimuose tarp rinkėjo ir renkamosios institucijos egzistuoja tarpinė grandis. Šiai grandžiai rinkėjas perleidžia valios išreiškimo funkciją, arba šiai grandžiai suteikia teisę veikti rinkėjų vardu.

Pavyzdžiui, Jungtinių Amerikos Valstijų Prezidentas yra renkamas netiesiogiai. Dvieju pakopų rinkimuose yra išrenkami rinkikai, kurie nustatytu laiku renkasi į specialųjį posėdį ir renka Jungtinių Amerikos Valstijų Prezidentą. Atkreiptinas dėmesys, kad Amerikos politinėje sistemoje vyrauja dvi partijos - Respublikonai ir Demokratai. Šių partijų prezidentiniai kandidatai ir varžosi tarpusavyje. Jungtinių Amerikos Valstijų atveju rinkikas visą laiką balsuos už savo partijos iškeltą kandidatą. Demokratų partiją palaikantis pileitis visą laiką rinks rinkiką demokratą, kuris savo ruožtu balsuos už Demokratų partijos prezidentinį kandidatą.

Taip pat egzistuoja daugiapakopiai netiesioginiai rinkimai, kai tarp rinkėjo ir renkamosios institucijos egzistuoja kelios tarpinės grandys. Dalis Prancūzijos Senato yra formuojama tripakopiais netiesioginiais rinkimais, kuomet rinkėjai balsuoja už municipalinius patarėjus, kurie ir paskiria delegatus, o šie delegatai renka senatorius.

Dažniausiai netiesioginių rinkimų būdu yra renkami valstybių vadovai, ypač parlamentinėse ir pusiau prezidentinėse respublikose, bei aukštesniųjų parlamentų rūmų nariai. Šiuo metu galiojantys Lietuvos rinkimų įstatymai numato tiesioginius atstovaujamojo valdžios institucijų rinkimus.

Federacinėse valstybėse federalinį parlamentą dažnai sudaro dveji rūmai:

- a) vieni rūmai atlieka Tautos atstovybės funkciją ir yra formuojami tiesioginių rinkimų būdu;
- b) antri rūmai dažniausiai atstovauja federacijos subjektų ar kitų administracinių vienetų, todėl tikslinga, kad šie rūmai būtų formuojami netiesioginių rinkimų būdu ir tų institucijų, kurių interesus turi atstovauti.

Netiesioginių rinkimų būdu taip pat renkamos ir vietos savivaldos vykdomosios institucijos. Galima paminėti Lietuvos Respublikos vietos savivaldą. Lietuvos Respublikos vietos savivaldą įstatymas nustato, kad Savivaldybės taryba savo įgaliojimų laikui iš tarybos narių renka savivaldybės merą.¹⁷⁰ Tuo tarpu savivaldybės vadovas yra renkamas netiesioginių rinkimų būdu. Šį formavimo būdą nustato įstatymas, kadangi Konstitucijos 119 straipsnio 3 dalyje yra skelbiama, jog savivaldos institucijų organizavimo ir veiklos tvarką nustato įstatymas. Administracinio vieneto gyventojai renka savo atstovus, kurie iš savo tarpo ir renka savivaldybės merą.

¹⁷⁰ Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymas. 19 str. 1 d. // Valstybės žinios. 2008, Nr. 113-4290.

2.9. Kiti rinkimų teisės principai

Be visuotinių, lygių, laisvų, tiesioginių ir netiesioginių rinkimų bei slapto balsavimo principų mokslinėje literatūroje dar yra išskiriami ir kiti rinkimų teisės principai. V. Sinkevičius pastebi, kad iš įvairiuose Lietuvos Respublikos Konstitucijos strapsniuose įtvirtintų nuostatų, taip pat iš jos preambulėje įtvirtintų atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės imperatyvų yra kildinimami sekantys rinkimų teisės principai. Taigi, rinkimai turi būti:^{171, 172}

1) konkurenciniai, t. y. rinkėjai turi turėti realią galimybę pasirinkti iš kelių kandidatų; 2) visų rinkimuose dalyvaujančių politinių partijų teisė vienodomis sąlygomis kelti kandidatus. Draudimas nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kai teisė kelti kandidatus galėtų turėti tik kuri nors viena (pvz., esanti valdžioje) politinė partija ar asmenų grupė; 3) visų politinių partijų ir kandidatų teisė vienodomis sąlygomis dalyvauti rinkimų kampanijoje, įskaitant teisę vienodomis sąlygomis laisvai skelbti savo rinkimų programas (pažiūras), supažindinti su jomis rinkėjus bei rinkėjų teisę žinoti rinkimuose dalyvaujančių politinių partijų, kandidatų ir rinkimų programas (pažiūras) ir laisvai jas svarstyti; 4) galimybė rinkėjams balsuoti laisvai, nepatiriant jokios tiesioginės ar netiesioginės prievartos, grasinimų ar kitokio spaudimo, taip pat nepatiriant jokio materialinio ar kitokio skatinimo dalyvauti rinkimuose ar juose nedalyvauti; 5) valstybės valdžios ir kitų valstybės institucijų nešališkumas (neutralumas) rinkimų kampanijos atžvilgiu; 6) rinkimų viešumas, skaidrumas; 7) pažeistų rinkimų teisių reali gynyba, įskaitant teisminę gynybą; 8) sąžiningas rinkimų rezultatų nustatymas; 9) rinkimus turi organizuoti ir vykdyti, jų galutinius rezultatus turi nustatyti nepriklausoma ir nešališka institucija - Vyriausioji rinkimų komisija

Darbo autoriaus manymu, aukščiau nurodytus principus laikyti savarankiškais rinkimų teisės principais vargu ar yra tikslinga. Visi principai, išskyrus pažeistų rinkimų teisių realios gynybos, yra sudedamąja šiame magistro baigiamajame darbe nagrinėtų rinkimų principų dalimi:

1) konkurencinių rinkimų, vienodų sąlygų keliant kandidatus, vienodų sąlygų dalyvaujant rinkimų kampanijoje principai yra sudedamąja lygių rinkimų teisės principo dalimi;

2) laisvo balsavimo, valstybinės valdžios nešališkumo, rinkimų viešumo, sąžiningo rinkimų rezultato nustatymo, institucijos nepriklausomumo ir nešališkumo principai – laisvų rinkimų principo sudedamąja dalimi.

¹⁷¹ Sinkevičius V. Parlamento teisės studijos. Mykolo Romerio universitetas. 2011. P. 60.

¹⁷² Kažkas turi kažką daryt. Ir tai neįtikėtina patetiška, kad tas kažkas esame mes. <http://vykintasstumbrys.blogas.lt/kazkas-turi-kazka-daryti-ir-tai-neitiketinaipatetiska-bet-tas-kazkas-esame-mes-30.html> prisijungta: 2012-03-11.

Pažeistų rinkimų teisių realios gynybos principą, viena vertus, galėtume laikyti laisvų rinkimų principo dalimi, kadangi teisė apskusti už padarytą pažeidimą yra būtina sąlyga idant rinkimai būtų laisvi ir demokratiški. Juk jei asmuo formaliai ir turėtų visas rinkimų teises, bet praktiškai negalėtų apskusti šių teisių pažeidimų, tai negalėtume sakyti, kad jis turi teises: jis turėtų tik deklaciją apie jas. Tokiu būdu, rinkimų teisės reali gynyba yra būtina, kad rinkimai būtų laisvi. Kita vertus, tas pats pasakytina ir dėl likusių rinkimų teisės principų: visi jie galės pilnai ir realiai funkcionuoti tik tada, jei bus užtikrinta pažeistų rinkimų teisių reali gynyba. Vadinas, šis principas yra bendresnio pobūdžio nei rinkimų teisės principai. Kadangi teisė kreiptis į teisminę instituciją apima teisę kreiptis ne tik į teismą, bet apskritai į nešališką arbitražą, todėl, magistro baigiamojo darbo autoriaus nuomone, pažeistų rinkimų teisių realios gynybos principas yra teisės kreiptis į teisminę instituciją dalimi, o ne savarankiškas rinkimų teisės principas, ar sudėtine kurio nors rinkimų principo dalimi.

Be minėtų principų literatūroje dar galime aptikti išskirtus ir rinkimų privalomumo bei periodiškumo principus. Kadangi rinkimų privalomumas yra demokratijos garantas – be šio principo rinkimų demokratija tiesiog negalima – tai, darbo autoriaus manymu, rinkimų privalomumo principas yra demokratijos principas, bet ne rinkimų teisės principas. Šios minties patvirtinimą rasime Venecijos Komisijos 2002 m. Rekomendacijų kaip vykdyti rinkimus preambulėje, kuriame skelbiama, kad „demokratija negalima be rinkimų“¹⁷³.

Kitaip yra su rinkimų periodiškumo principu. Venecijos Komisijos 2002 m. Geros praktikos rinkimuose kodekse periodiškumas įvardijamas vienu iš rinkimų principų. Nuorodą, kad rinkimai turi vykti periodiškai rasime ir Tarptautinėje pilietinių ir politinių žmogaus teisių konvencijoje¹⁷⁴ bei Europos žmogaus teisių konvencijos Papildomame protokole¹⁷⁵. Vyriausiosios rinkimų komisijos ataskaitoje rinkimų periodiškumas taip pat įvardijamas rinkimų teisės principu¹⁷⁶. Rinkimų periodiškumo principas suponuoja mintį, kad rinkimai privalo vykti tam tikrais intervalais. Tik kokiais? Juk rinkimai neturi būti per dažni, kad nebūtų griauamas institucijų pastovumas ir jų darbo našumas, o kartu rinkimai neturi būti ir per reti, kad būtų palaikoma gyvenimo pažanga. Geros praktikos rinkimuose kodekso 6 str. nurodoma, kad eiliniai rinkimai turi vykti kas 4 – 5 metus, o ilgesni laiko tarp rinkimų intervalai galimi

¹⁷³ Code of Good Practice in Electoral Matters. Guidelines and Explanatory Report. // CDLSTD(2003)034 [http://www.venice.coe.int/docs/2003/CDL-STD\(2003\)034-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2003/CDL-STD(2003)034-e.asp) prisijungta: 2012-03-14.

¹⁷⁴ 25 straipsnio b punkte

¹⁷⁵ 3 straipsnyje

¹⁷⁶ Lietuvos Respublikos Vyriausiosios rinkimų komisijos pirmininko 2002 - 2003 metų veiklos ataskaita Lietuvos Respublikos Seimui.

http://www3.lrs.lt/docs3/kad4/W3_VIEWER.ViewDoc-p_int_tekst_id=29970&p_int_tv_id=2707&p_org=0.htm prisijungta: 2012-03-14.

Prezidento rinkimuose. Bet ir Prezidento rinkimai turėtų vykti ne rečiau kaip kas 7 metus¹⁷⁷. Rinkimų periodiškumo principas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintas nurodant Seimo, Respublikos Prezidento, savivaldybių tarybų rinkimų periodiškumą. Eiliniai Seimo¹⁷⁸ ir savivaldybių tarybų¹⁷⁹ rinkimai vyksta kas ketverius metus, Prezidento – kas penkerius metus. Neeilinių rinkimų galimybė, šio darbo autoriaus manymu, yra kita rinkimų periodiškumo principo dalis, kadangi esant galimybei rengti neeilinius rinkimus užtikrinama atstovaujamosios valdžios kaita būtent tuo momentu, kada ji yra išskirtinai reikalinga, ir kuomet laukti sueinančio eilinių rinkimų termino yra neįmanoma ar netikslinga. Tik neeilinių rinkimų atveju periodiškumas išreiškiamas ne konkrečiu laiko tarpu, bet konkrečiu, įstatyme ar Konstitucijoje apibrėžtu, įvykiu.

Taigi, rinkimų periodiškumo principas, nors tiesiogiai Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir nėra nurodytas, bet išplaukia iš jos netiesiogiai ir vienareikšmiškai turi būti laikomas rinkimų teisės principu. Tuo tarpu, ar kitus šiame poskyriuje aptartus principus laikysime savarankiškais rinkimų teisės principais, priklausys nuo to, kokią apimtį suteiksime jiems ir visuotinių, lygių, laisvų rinkimų bei slauto balsavimo principams. Todėl, pagrįstai V. Sinkečius nurodo, kad rinkimų teisės principai, neretai persipina tarpusavyje, vienas rinkimų principas dažnai yra kito rinkimų principo dalis, lemia kito rinkimų teisės principo turinį, tad bet koks rinkimų teisės principų skirstymas yra tik sąlyginis¹⁸⁰.

¹⁷⁷ Code of Good Practice in Electoral Matters. Guidelines and Explanatory Report. // CDLSTD(2003)034 [http://www.venice.coe.int/docs/2003/CDL-STD\(2003\)034-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2003/CDL-STD(2003)034-e.asp) prisijungta: 2012-03-14.

¹⁷⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucijos 55 straipsnis.

¹⁷⁹ Savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 1 straipsnio 1 dalis.

¹⁸⁰ Sinkevičius V. Parlamento teisės studijos. Mykolo Romerio universitetas. 2011. P. 61

IŠVADOS

1. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje tiesiogiai yra įtvirtinti visuotinių, lygių, laisvų rinkimų principai, o tiesioginių rinkimų ir rinkimų periodiškumo principai įtvirtinti netiesiogiai. Tačiau netiesioginis principų įtvirtinimas nereiškia pastarųjų mažesnės svarbos: tiek tiesiogiai, tiek netiesiogiai įtvirtinti principai yra vienodos teisinės reikšmės. Todėl galima teigti, kad Lietuvos rinkų teisė, kiek tai susiję su rinkimų teisės principų reglamentavimu, atitinka tarptautinių teisės aktų ir Geros praktikos rinkimuose kodekso nuostatas.
2. Kadangi rinkimų teisės įgyvendinimas sukelia ne asmeninio, bet valstybinio lygmens padarinius, tai rinkimų teisė reiškia ne tik naudojimąsi teise, bet ir pareigą naudotis šia teise itin atsakingai, vadinas, tai tam tikri apribojimai – amžiaus, pilietybės, sėsrumo, nesuderinamumo – yra ne galimi, o būtini. O nustatyti rinkimų teisės cenzai nepaneigia visuotinių rinkimų principo ir yra su juo suderinami.
3. Lygių rinkimų principas turi būti užtikrinamas tiek aktyviosios, tiek pasyviosios rinkimų teisės atžvilgiu. Rinkimų apygardų ribų nustatymas yra svarbus kriterijus, užtikrinantis lygių rinkimų principo realų įgyvendinimą.
4. Laivos rinkėjų valios formavimasis yra probleminis laisvų rinkimų principo aspektas. Vien tik materialinės teisės normų formalus buvimas šios problemos neišspęs. Įvedimas naujų ir griežtinimas esamų sankcijų už laisvų rinkimų principo pažeidimus nėra efektyviausia prevencinė priemonė. Efektyviausia prevencinė priemonė turi būti reali, o ne teorinio lygmens, ir proporcinga padarytam laisvų rinkimų principo pažeidimui, - asmens ir/ar politinės partijos atsakomybė.
5. Mokslinėje literatūroje galime sutikti išskirtus ir kitus rinkimų teisės principus. Tačiau svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad rinkimų teisės principai, neretai persipina tarpusavyje, vienas rinkimų principas dažnai yra kito rinkimų principo dalis, lemia kito rinkimų teisės principo turinį, tad bent koks rinkimų teisės principų skirstymas yra tik sąlyginis.

Todėl, ar kitus principus laikysime savarankiškais rinkimų teisės principais, priklausys nuo to, kokią apimtį suteiksime jiems ir visuotinių, lygių, laisvų, periodiškų rinkimų bei slapto balsavimo principams.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės Žinios, 1992, Nr. 33-1014.
2. Italijos Respublikos Konstitucija www.servat.unibe.ch/icl/it00000_.html prisijungta: 2011-09-12.
3. Jungtinių Amerikos Valstijų Konstitucija <http://www.usconstitution.net/const.html> prisijungta: 2011-09-12.
4. Nyderlandų Karalystės Konstitucija www.servat.unibe.ch/icl/nl00000_.html prisijungta: 2011-10-01
5. Code of Good Practice in Electoral Matters. Guidelines and Explanatory Report. // CDLSTD(2003)034 [http://www.venice.coe.int/docs/2003/CDL-STD\(2003\)034-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2003/CDL-STD(2003)034-e.asp) prisijungta: 2011-06-20.
6. Europos Vietos Savivaldos Chartija // Valstybės žinios. 1999, Nr. 82-2418.
7. Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Pirmasis protokolas <http://www.tm.lt/strasburas/protokolai1.doc> prisijungta: 2011-10-12.
8. Lietuvos Respublikos politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 135-4894.
9. Lietuvos Respublikos politinių partijų įstatymas // Valstybės žinios. 1990, Nr. 29-692.
10. Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymas // Valstybės žinios. 1993, Nr. 2-29.
11. Lietuvos Respublikos rinkimų į Europos Parlamentą įstatymas // Valstybės žinios. 2003, Nr. 115-5192.
12. Lietuvos Respublikos rinkimų į Europos Parlamentą įstatymas. // Valstybės žinios. 2003, Nr. 115-5192.
13. Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 53-996.
14. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas // Valstybės žinios. 1992, Nr. 22-635.

15. Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 55-1049.
16. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3288.
17. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija // Valstybės žinios. 2006, Nr. 68-2497.

Specialioji literatūra

18. Abramavičius A. Asmenų lygiateisiškumo principo interpretavimas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. // Jurisprudencija. 2006, Nr.12 (90).
19. Apie Europos Parlamentą ir jo rinkimus.
https://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:2V4CQD8IN0J:ec.europa.eu/lietuva/documents/europos_pamoka_apie_ep_rinkimus.pdf+&hl=lt&gl=lt&pid=bl&srcid=ADGEEsjsiALPkyBPUSdZXgYpVwj0H2uS3GBLig_KTZqjgHb5JyHIIIbiCVbFcmpoKScXhaZS4E0II0zLutuXAUr5nk6SJYm1H7YQwoJL_9vtJWMagGCQGx9BQ3hfo2y0SaoHxawZI&sig=AHIEtbQTupx5_aOw7k8hpnkSEByjiZ2GWg prisijungta: 2012-03-19.
20. Berger V. Europos Žmogaus teisių teismo jurisprudencija. Vilnius: Pradai, 1997.
21. Birmontienė T. Konstitucinė rinkimų doktrina. // Rinkimų teisės ir kitos konstitucinės jurisprudencijos problemos. Vilnius, 2011.
22. Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kt. Lietuvos Konstitucinė teisė. Vilnius, 2002.
23. Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E., ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius: LTU Leidybos centras, 2001.
24. Blais A., Gidengil E., Nadeau R., Nevittle N. Measuring Party Identification: Britain, Canada and the United States // Political Behavior. 2001, vol 23, No. 1.
www.chass.utoronto.ca/~nneville/docs/pidfor314.pdf prisijungta: 2011-12-14..
25. Compulsory voting // www.aec.gov.au/Voting/Compulsory_Voting.htm prisijungta: 2012-01-30.
26. D. Held. Demokratijos modeliai. Vilnius, 2002.
27. Dean J.W. Is It Time To Consider Mandatory Voting Laws? // <http://writ.news.findlaw.com/dean/20030228.html>, 2003 vas. 28. prisijungta: 2011-10-08.
28. Deliberating in a Democracy. Ar balsavimas rinkimuose turėtų būti privalomas?
<http://www.google.lt/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&frm=1&source=web&cd=1&cts=1331282910121&ved=0CCUQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.pec.lt%2Fdoc%2F1%2Fbalsavimas.do>

c&ei=1cNZT9HUMunN0QWo5vnFDQ&usg=AFQjCNFeXuFQnzMatZY18YOV1uAPS3JP2w&sig2=sCngIdQ00AeXrKqCA_nzgw prisijunta: 2012-03-08.

29. Elections and the democracy challenge. // id21 insights 74, 2008.

<http://www.eldis.org/id21ext/publications/insights74.pdf> prisijungta: 2012-03-10.

30. Europe's electoral heritage. CDL (2002) 7 rev.

[http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDL\(2002\)007-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDL(2002)007-e.asp) prisijungta: 2011-08-02.

31. Garrone P. The Constitutional Principles of The Electoral Law. // New trends in electoral law in a pan-European context. CDL-STD(1998)025

[http://www.venice.coe.int/docs/1998/CDL-STD\(1998\)025-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/1998/CDL-STD(1998)025-e.asp) prisijungta: 2011-08-03.

32. Ghevontian R. Teisė ir faktas konstitucinėje jurisprudencijoje: tarptautinė konferencija.

Vilnius : Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2005.

33. Goodwin-Gill G. S.. Free and Fair Elections. New Expanded Edition. Inter-Parliamentary Union, Geneva. 2006. <http://www.ipu.org/pdf/publications/free&fair06-e.pdf> prisijungta: 2012-03-09.

34. Hamburger J. James Mill on Universal Suffrage and the Middle Class. The Journal of Politics, Vol. 24, No. 1, (Feb., 1962). <http://www.jstor.org/stable/2126742> prisijungta: 2011-05-22.

35. Held D. Demokratijos modeliai. Vilnius, 2002.

36. <http://www.brainyquote.com/quotes/quotes/g/gorevidal100640.html> prisijungta: 2012-03-10.

37. Jarašiūnas E. La Cour Constitutionnelle de la Republique de Lituanie et la Protction des Fondaments Constitutionnels de L'Institut des Elections Democratiques // Jurisprudencija. 2007, Nr. 4(94).

38. Kaltinėnų klebonas per mišias agituoja balsuoti už konservatorius

<http://www.delfi.lt/news/balsuok2011/naujienos/kaltinenu-klebonas-per-misias-agituoja-balsuoti-uz-konservatorius.d?id=42319463> prisijungta: 2012-03-10.

39. <http://www.delfi.lt/news/balsuok2011/naujienos/kaltinenu-klebonas-per-misias-agituoja-balsuoti-uz-konservatorius.d?id=42319463> prisijungta: 2012-03-10.

40. Katuoka S. Rinkimų teisės principai. Skaitytas pranešimas.

41. kažkas turi kažką daryt. Ir tai neįtikėtinai patetiška, kad tas kažkas esame mes.

<http://vykintasstumbrys.blogas.lt/kazkas-turi-kazka-daryti-ir-tai-neitiketinai-patetiska-bet-tas-kazkas-esame-mes-30.html> prisijungta: 2012-03-11.

42. Kern P.B. Universal Suffrage without Democracy: Thomas Hare and John Stuart Mill. The Review of Politics, Vol. 34, No. 3, (Jul., 1972). <http://www.jstor.org/stable/1406497> prisijungta: 2011-05-11.

43. Kern P.B. Universal Suffrage without Democracy: Thomas Hare and John Stuart Mill. *The Review of Politics*, Vol. 34, No. 3, (Jul., 1972). <http://www.jstor.org/stable/1406497>
prisijungta: 2011-06-12.
44. Kilgour. D. The Experience of Switzerland with Instruments of Direct Democracy // [http://www.fullmoon.nu/sources.bak/Direct%20Democracy% 20in%20Switzerland.htm](http://www.fullmoon.nu/sources.bak/Direct%20Democracy%20in%20Switzerland.htm)
prisijungta: 2011-07-18.
45. Lietuvos moterų visuomeninis judėjimas ir kova už politinį lygiateisiškumą XX amžiaus pradžioje
<http://www.lis.lt/index.php?lang=LT&id=archyvas&TomasID=12&ArchyvasPSL=23&ArchyvasKiekis=1> prisijunta: 2012-03-09.
46. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga. Asmenys. Vilnius: Justitia, 2002.
47. Lietuvos Respublikos Vyriausiosios rinkimų komisijos pirmininko 2002 - 2003 metų veiklos ataskaita Lietuvos Respublikos Seimui.
48. Lukošaitis A. Parlamento institucionalizacija ir teisėkūros procesas: Lietuvos atvejis: monografija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005.
49. Prazauskas A. Unikaitė I. Politologijos pagrindai. Kaunas, 2007.
50. Pukanasytė I. Kai kurie teisės į laisvus rinkimus interpretavimo Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje aspektai/ *Jurisprudencija*, 2009. Nr. 1(115), Vilnius.
51. Ragauskas P. Piliečių dalyvavimas leidžiant įstatymus. *Politologija*. 2005/1 (37).
52. Seimo narių švytuoklė vėl krypsta į kairę <http://www.veidas.lt/seimo-rinkimu-svytuokle-vel-krypsta-i-kaire> prisijungta: 2012-03-09.
53. Sinkevičius V. Parlamento teisės studijos. Mykolo Romerio universitetas. 2011.
54. Sinkevičius V. Seimo narių rinkimai: kai kurie teoriniai ir praktiniai rinkimų teisės aspektai.// *Jurisprudencija*. 2009, Nr. 9(111).
55. Stoudmann G. The Perspective from ODIHR. Towards Good Governance and Social Integration. // *Proceedings and Developments from the Conference “Governance and Participation: Integrating Diversity”* Organization for Security and Co-operation in Europe High Commissioner. 2007. <http://www.osce.org/hcnm/78264?download=true#page=27>
prisijungta: 2012-03-19.
56. Šileikis E. Aktualūs Seimo kворumo ir Seimo nario dvigubos pilietybės klausimai // *Teisė*. 2003, Nr. 43.
57. Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
58. Urmonas A., Pranevičienė B. Administracinės diskrecijos esmė ir diskrecijos kontrolės galimybės // *Jurisprudencija*, 2002, t.32 (24).

59. Vaišvila A. Nuo “dalyvavimo demokratijos” prie sąveikos demokratijos // Teisė ir demokratija. Demokratija Lietuvoje: tarp Vakarų ir Rytų (1990 – 2007 m.) / Vilnius, 2009.
60. Vaišvila A. Teisės teorija. Justitia. 2004.
61. Vaišvila A. Vertybinių prioritetų problema Lietuvos Respublikos Konstitucijoje. // Jurisprudencija, 2002, t. 30 (22).
62. Valenzuela C. Ensuring a credible election. // Point of View interview with Carlos Valenzuela, Public Broadcasting Station, 2006.
www.pbs.org/pov/pov2006/mycountry/special_valenzuela.html žiūrėta 2012-01-30.
63. Vidrinskaitė S. Rinkimų sistemos specifika ir raida Lietuvoje // Jurisprudencija, 2007 11(101).
64. Wesberry v. Sanders, 376 U.S. 1 (1964)
caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=US&vol=376&invol=1 prisijungta: 2011-10-02
65. Žmogaus teisės. Tarptautinių dokumentų rinkinys. Vilnius, 1991.
66. Автономов А.С. ir kt. / red. Маклаков В.В. Зарубежное избирательное право: учебное пособие. Москва, 2003. С.12.
67. Баглая М.В. ir kt. Конституционное право зарубежных стран: учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности Юриспруденция / Москва, 2005.
68. Конституционное право зарубежных стран: учебник для [студентов] вузов, [обучающихся по специальности Юриспруденция] / red. Баглая М.В. ir kt.]. Москва, 2005. С.242.
69. Кулинов О. П. Большая книга выборов: как проводятся выборы в России: опыт, теории, технологии и практика проведения избирательных кампаний в России. Москва, 2003.
70. Маклаков В.В. Избирательное право и избирательные системы буржуазных и развивающихся стран: учебное пособие. Москва, 1987.
71. Сравнительное конституционное праго. Москва, 1996.

Teismų jurisprudencija

72. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1987 m. kovo 2 d. sprendimas byloje *Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium*.
73. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1998 m. vasario 18 d. sprendimas byloje *Matthews v. the United Kingdom*, No. 24833/94, ECHR 1999-II.

74. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. liepos 8 d. sprendimas byloje *Yumak and Sadak v. Turkey* [GC], No. 10226/03, ECHR 2008-II.
75. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2011 m. sausio 6 d. sprendimas byloje *Paksas v. Lithuania*.
76. Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas „Dėl Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo“ // *Valstybės žinios*, 2004-05-26, Nr. 85-3094.
77. Konstitucinio Teismo nutarimas 2007 m. vasario 9 d. nutarimas „Dėl savivaldybių tarybų rinkimų“ // *Valstybės žinios*, 2007-02-13, Nr. 19-722.
78. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1992 m. lapkričio 12 d. sprendimas.
79. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. rugsėjo 1 d. konsultacija B3-155 .
80. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 23 d. išvada „Dėl Respublikos Prezidento paklausimų, ar per Seimo narių rinkimus nebuvo pažeistas Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas“ // *Valstybės žinios*. 1996-11-27, Nr.114-2644.
81. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 6 d., nutarimas „Dėl valdininkų teisės į nuosavybę“ // *Valstybės žinios*, 1997-05-09, Nr. 40-977.
82. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. lapkričio 11 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 38 straipsnio 4 dalies ir Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 36 straipsnio 4 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“// *Valstybės žinios*. 1998-11-18, Nr. 100-2791.
83. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas „Dėl savivaldos atstovaujamųjų ir vykdomųjų institucijų kompetencijos“. // *Valstybės žinios*. 2003-02-25, Nr. 19-828.
84. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. lapkričio 5 d. išvada „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento paklausimo, ar per 2004 m. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimus nebuvo pažeistas Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas“ // *Valstybės žinios*. 2004-11-09, Nr.163-5955.
85. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. vasario 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 34 straipsnio (2006 m. gruodžio 21 d. redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // *Valstybės žinios*. 2007-02-03, Nr.19-722.
86. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. lapkričio 7 d. išvada „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento 2008 m. lapkričio 5 d. dekretu Nr. 1K-1564 išdėstyto paklausimo, ar per 2008 metų Lietuvos Respublikos Seimo rinkimus nebuvo pažeistas Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas“ // *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 130-4992.

- 87.** Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 1 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 37 straipsnio 1 dalies (2008 m. balandžio 15 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2008-10-04, Nr.114-4367.
- 88.** Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. gegužės 11 d. nutarimas „Dėl savivaldybių tarybų rinkimų“ // Valstybės žinios, 2011-05-14, Nr. 58-2771.
- 89.** *Lykourazos v. Greece*, No. 33554/03, ECHR 2006-II.
- 90.** Prancūzijos Konstitucinės Tarybos 1982 m. lapkričio 18 d. sprendimas Nr.82-146 // http://www.conseilconstitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/root/bank_mm/anglais/a82146dc.pdf prisijungta: 2011-10-02.
- 91.** Žmogaus Teisių Teismo 2004 m. kovo 30 d. sprendimas byloje *Hirst v. the United Kingdom*.

SANTRAUKA

Rinkimų teisės principai

Pagrindinės sąvokos: rinkimų teise, rinkimų teisės principai, visuotinių rinkimų principas, lygių rinkimų principas, laisvų rinkimų principas, slaptų rinkimų principas, tiesioginių rinkimų principas.

Rinkimai yra būtinas demokratijos atributas. Tačiau, jei demokratija negalima be rinkimų, tai, deja, rinkimai gali egzistuoti ir be demokratijos. Todėl tarptautiniuose teisės aktuose įtvirtinti visuotinių, lygių, laisvų, periodiškų, tiesioginių ar netiesioginių rinkimų bei slauto balsavimo teisės principai ir yra tikrosios demokratijos indikacinis veidas.

Nors visi rinkimų teisės principai yra taikomi tiek aktyviai, tiek pasyviai rinkimų teisei, jų turinys, atsižvelgiant į skirtingą šių teisių pobūdį, skiriasi. Tačiau svarbu tai, kad tas turinys visiems asmenims, besinaudojantiems aktyvia ar pasyvia rinkimų teise privalo ne tik formaliai, bet ir realiai, būti vienodas. Atsižvelgiant į tai, kad rinkimų teisės įgyvendinimas sukelia ne asmeninio, bet valstybinio lygmens padarinius, tai rinkimų teisė reiškia ne tik naudojimąsi teise, bet ir pareigą naudotis šia teise itin atsakingai. Todėl nustatyti nediskriminacinio pobūdžio rinkimų teisės cenzus yra tiesiog būtina.

Nacionaliniu lygiu rinkimų teisės principai gali būti įtvirtinti tiek ir valstybių Konstitucijose, tiek ir kituose teisės aktuose. Maža to, vieni principai gali būti įtvirtinti tiesiogiai, kiti – netiesiogiai. Tačiau netiesioginis principų įtvirtinimas nereiškia pastarųjų mažesnės svarbos: tiek tiesiogiai, tiek netiesiogiai įtvirtinti principai yra vienodos teisinės reikšmės.

SUMMARY

The Principles of Election Law

***Key words:** election law, principles of election law, universal election, equal election, free election, secret suffrage, direct suffrage.*

Election is the essential condition of democracy. On the other hand, the election could be organized even in the non-democratic states. But the election is democratic if only fits to election law principles prescribed in international laws. The election law principles which indicate the democratic regime of state are: universal election, equal election, free election, periodical election, secret suffrage, direct suffrage and indirect suffrage.

Although, all of the election principles are applied to both: active and passive election rights, but the subject-matter differs depending on the different character of each. It must be pointed out, that the subject-matter of active and passive election rights must be accordingly equal of their holder. Equal not only nominally, but also realistically. The qualifications of elections rights are necessary due to the fact that the right to elect creates consequences at national level. Therefore, exist not only election rights but also election duties.

The principles of election are established in the Constitutions or in the other laws of States' at the national level. While the principles of election could be established directly or indirectly into the laws this does not has impact to their legal power.

